

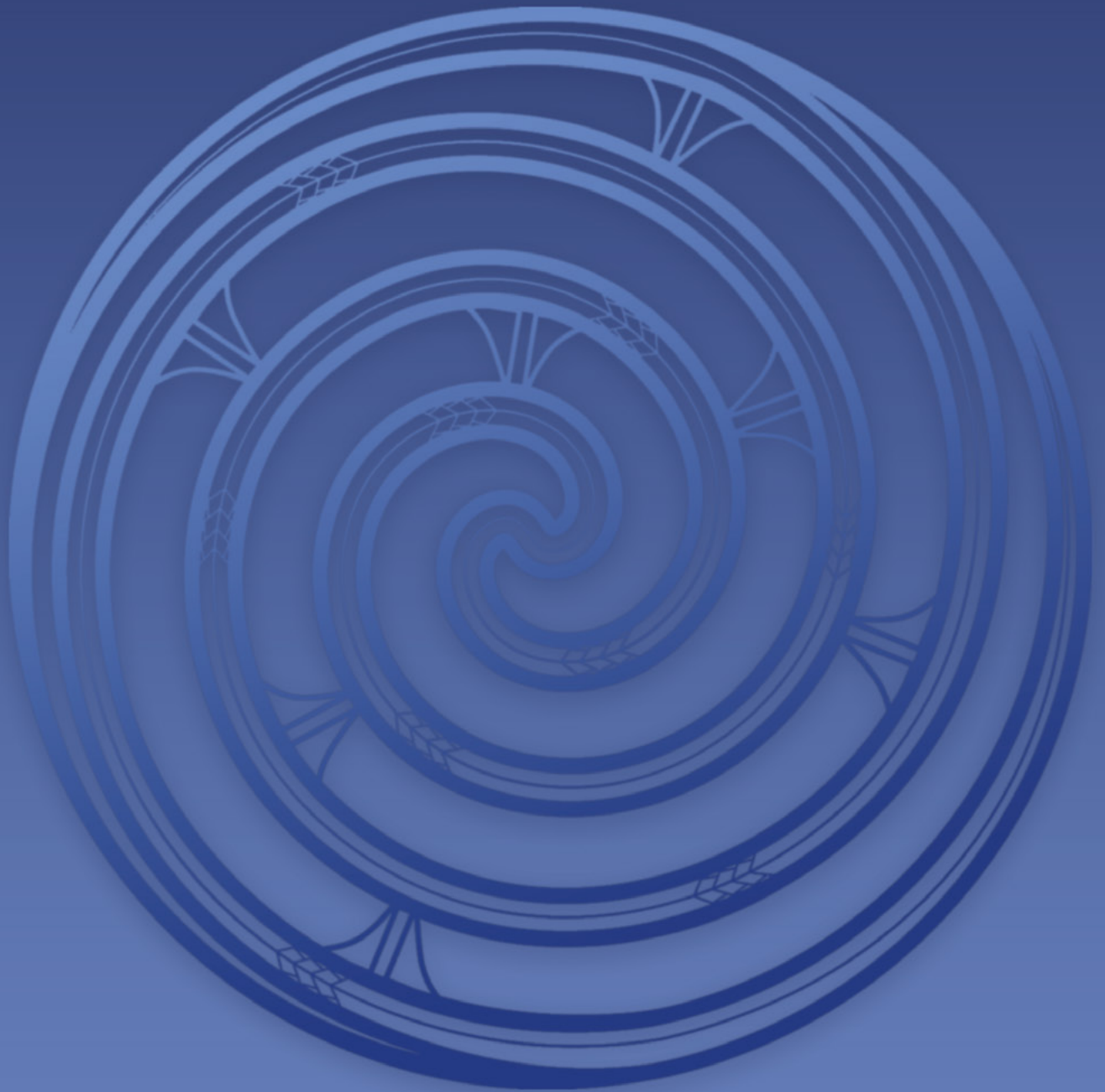
Te Tāhuhu o
te Mātauranga
Ministry of Education

Te Poutāhū
Curriculum Centre

Wāhanga Ako

Te Reo Rangatira

Tohutohu mō ngā Poari o Ngā Kura e pā ana ki ngā herenga

Me mātua whakatinana ngā kura i te Wāhanga Ako Te Reo Rangatira Tau 0-6.

Nā te Minita o te Mātauranga, te Hōnore Erica Stanford, i tuku atu i te *Wāhanga Ako Te Reo Rangatira, Tau 0-6*, i raro i te Education and Training Act 2020, section 90(1), hei tauākī herenga marautanga taketake, hei tauākī marautanga ā motu hoki.

Ko ngā wehenga i waihangatia hei tauākī marautanga ā-motu ēnei – Whenu, Toi Mokopuna, Tohu Ako (hāunga Mā te Kaiako). Ka whakatakoto ēnei i ngā mea hei ako mā ngā ākonga i tā rātou wā ki te kura, tae rā anō ki ngā taumata e manakotia ana mō te mātauranga, te māramatanga, me ngā pūkenga ka tutuki ai.

Ko te toenga (tae atu ki Mā te Kaiako i roto i ngā Tohu Ako) i waihanga kē hei tauākī herenga marautanga taketake. Ka whakatakoto ēnei i ngā kawatau mō te whakaako, te ako, me te aromatawai hei tautoko i ngā tauākī marautanga ā-motu, ā, ka horipū hoki ēnei kia whaimana ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka akoako o Te Reo Rangatira (tae atu ki te reo matatini, arā, te pānui me te tuhituhi).

Nō te **1 Hanuere 2025** ēnei tauākī i whakamana, i konei ka whakakapi i te marautanga Te Reo Māori 2010 mā **ngā ākonga tau 0-6**. Ka noho, ā, ka mana tonu ērā atu tauākī marautanga o *Te Marautanga o Aotearoa (2010)*.¹

Ko ēnei ngā tauākī o ngā herenga ōkawa e pā ana ki ngā whakaakoranga o Te Reo Rangatira (tae hoki ki te reo matatini) hei ahunga mō ngā haepapa marautanga, aromatawai hoki kei runga i ngā kura (Education and Training Act 2020, section 127), ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka akoako (section 164 of the Act), me ngā aroturuki, ngā pūrongorongo hoki o ngā mahi a ngā ākonga (section 165 of the Act and associated Regulations). I raro i ēnei wāhanga o te Ture, ka noho here ngā Poari o Ngā Kura, nō reira mā rātou e here anō ki tā rātou tumuaki me ā rātou kaimahi o te kura kia whanake, kia puaki hoki i ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka akoako e whakamana ai i ēnei tauākī.

He aha ngā herenga?

Me mātua whakaatu mai ngā kura i tā rātou whakamahia i aua tauākī i ngā āhuatanga o te whakamahere i ngā aha me ngā pēhea o te whakaako i Te Reo Rangatira mō ngā ākonga tau 0-6. Me pēnei rawa ngā kaiako:

- whakamahia te raupapa whakaako o ia tau, o ia tau i ngā Tohu Ako hei whaimōhio i ngā aha hei whakaako, mō āhea hoki ki runga i ngā akoranga o mua a ngā ākonga.

- arohia ngā aratohu tikanga whakaako me ngā rautaki whakaako ki raro i Mā te Kaiako me Te Roanga o te Kōrero mō ngā kaiako i ā rātou ake mahi whakaakoako.
- aromatawaitia haeretia te kauneke me te tutuki o ngā ākonga mō Te Reo Rangatira e ai ki ngā hua kauneke o ngā Tohu Ako.

Me whakawā ngaio tonu ngā kaiako kia urutau ai ā rātou hōtaka whakaako, hōtaka akoako hoki ki ngā matea ako o ā rātou ākonga – tērā pea ka rerekē te ako a ētahi ākonga ki ngā raupapa whakaako o tā rātou tau kura. Mēnā ka hiahia ētahi ākonga i ngā mahi torohanga kei kō atu i ngā tau 6 o te wāhanga ako mō Te Reo Rangatira, me tahuri kē ngā kaiako ki te wāhanga ako mō Te Reo Māori, taumata 4 piki ake o te tauākī marautanga 2010.

Ngā herenga wā² mō te whakaako pānui, tuhituhi, pāngarau hoki

Ko te whakaako me te ako i ngā mahi pānui, me te tuhituhi, me te pāngarau te whakaarotau matua mō ngā kura katoa. Kia rawaka ai ngā wā whakaako me ngā wā ako i ngā mahi pānui, me te tuhituhi, me te pāngarau. Ko ngā poari ā-kura kei a rātou ngā ākonga Tau 0 ki te 8 mā roto mai i ngā tumuaki me ngā kaiako e whakarite hōtaka me ngā wātaka whakaako me te ako i ngā Tauākī Marautanga ā-Motu, tae atu ki tēnei nā, mā te aha ki te whakarato:

- kia 10 hāora i ia wiki e aro ana ki ngā mahi whakaako me te ako ki te tautoko i te whanaketanga me tutukitanga i roto i ngā mahi pānui me te tuhituhi ka kitea i ngā rā o te kura i ia wiki, me te mōhio anō ki te mana o te kōrero, e pā ana ki ngā akoranga tau tōmua.
- kia 5 hāora i ia wiki e aro ana ki ngā mahi whakaako me te ako ki te tautoko i te whanaketanga me te tutukitanga i roto i ngā mahi pāngarau ka kitea i ngā rā o te kura i ia wiki.

Kei ngā wā ka whakahaeretia ngā mahi whakaako me ngā mahi ako i te pānui, i te tuhituhi, me te pāngarau ki te horopaki o ngā Tauākī Marautanga ā-Motu i tua atu i te reo Māori me te pāngarau. Me āta whakaritea, āta whakatinanatia, āta tautokotia te whanaketanga a ngā ākonga i roto i ā rātou mahi pānui, mahi tuhituhi, me te pāngarau hoki/rānei, ngā aronga, ngā mōhiohio me ngā pūkenga hāngai tika.

Ahako ko ngā kupu pānui me te tuhituhi e whakamahia ana, ka taka mai anō ko ngā momo whakawhitinga kōrero, tae atu ki te Reo Rotarota, ki ngā momo whakawhiti kōrero kē rānei me te Tuhi Matapō.

¹ <https://gazette.govt.nz/notice/id/2009-go8814>

² <https://gazette.govt.nz/notice/id/2023-go5904>

Te Reo Rangatira

Tēnā koutou katoa,

He koanga ngākau nōku ki te whakamōhio atu i te wāhanga ako Te Reo Rangatira o Te Marautanga o Aotearoa kua whakahoungia mō ngā ākonga Tau 7-13. Ka tohua tuatahitia tēnei marautanga ā-motu kia mātauranga haumako, kia raupapatia i ia te tau, kia takoto hoki ki runga i te 'science of learning'. Mā reira, ka māmā ake te tautuhi i ngā marau o Te Reo Rangatira mō ngā ākonga Tau 11, 12, 13 hoki.

Mātua pūahoaho mai ana tēnei marautanga hou mō ngā ākonga me ngā kaupapa kia whai mārama, kia mātau, hei akoako hoki i ia tau. Ka pērā anō te whakarawe i ngā kaiako nā te mārama o te hanganga, ngā rauemi, me ngā hāpaitanga hei arataki i ngā mahi whakaako.

Ko tā mātou whai, he whakaiti rangiruatanga, he whakamana hoki i te hunga whakaako kia māia ā rātou mahi, me te whakapūmau kia whiwhi ai ngā ākonga katoa ki te kounga tiketike o te mātauranga, kia takatū anō rātou ki te angitu hei āmuri ake nei. E whaiwhakaaro ana tēnei marautanga i te ngākau titikaha o te takitini i mahi ngātahi ai ki te takoha i ngā tino āheinga o te mātauranga ki ō tātou taiohi.

Ko Te Reo Rangatira tētahi o ngā tino hononga i waenganui i ngā tini mata o te reo hei whakakaha i a rātou ki te kuhu haere ki ō rātou ao hei māngai whitake mō ō rātou whānau, hapū, iwi, hapori, otirā, kia tū hoki rātou hei kirirarau ki te ao tūroa nei. Koia rā te whai tikanga o te reo matatini hei tūāpapa mō te neke haere ki ngā akoranga matatau me te rāngai whai mahi.

Ka tautuhi Te Reo Rangatira i te mātauranga, ngā toi mokopuna, me ngā pūkenga e tautāwhi ai te mokopuna ki te whakaatu atu i tōna tuakiri, ki te whitake hei puna kōrero whakaaweawe, hei ākonga, hei kaitūhura hoki i ngā huatau, i ngā whakaaro, me ngā māramatanga.

Ā tōna wā, ko te aronga o ēnei rārangi take hou, he whakapiki ake i ngā tutukitanga, he whakakapi hoki i te āputa ōritetanga. E tika ana kia whai wāhi atu ai ia mokopuna ki ngā āheinga o te whakaea i tōna pito mata, o te tupu matomato i tōna akomanga, i tōna ao anō hoki, ahakoa te āhuatanga o tōna noho, ahakoa kei hea kē ia e kura ana.

E whakatītina ana koe ki te kuhu ki roto i tēnei wāhanga ako me te whakahoki kōrero mai. Mā konā, ka āpiti mai ō pūkenga mōhio o te kaiako i tōna akomanga ki ngā pūkenga mātauranga reo matatini, ā, ka whakaaroaro ērā katoa i te tuhinga whakamutunga o tēnei wāhanga ako ka whakaterea atu hei te pito o tēnei tau. Ahakoa iti, ahakoa rahi, ka nui te whaipanga o ngā whakahoki kōrero katoa. E aro kau noa ahau ki tā tāua mahi ngātahi kia whakatutuki i tēnei marautanga hei tino o te ao, hei hāpai hoki i te hunga whakaako me ngā ākonga ki ngā taumata o angitu.

Ngā mihi nui,

Nāku, nā te Hōnore Erica Stanford (Minita o te Mātauranga).

Te Iho o
Te Reo Rangatira

E whakanohoia ai te tīrewa
e whakairia ai ngā wheako
o tōu ao ... Ko te tīrewa ko te reo.

[Te Wharehuia Milroy (2012). Waka Huia. https://www.youtube.com/watch?v=5r_PXgM9jHY&t=457s
(7:35)]

**Ko te reo Māori te kākahu o te whakaaro e mārama ai te mokopuna
ki ngā wheako o tōna ao.**

Te Whai Take o te Ako i Te Reo Rangatira

Kei te iho o Te Reo Rangatira ko te tūhononga o ngā tini āhuatanga reo e whai hua ai te whai wāhi atu o te mokopuna ki tōna ao, hei kanohi mō tōna whānau, mō tōna hapū, mō tōna iwi, mō tōna hapori. Ka noho hoki ki te tūāpapa o Te Reo Rangatira ko te reo matatini e angitu ai te mokopuna i te kura tuatoru, i te ao hoki o te mahi.

Ko tā te reo Māori he aro ki te mana motuhake o te mokopuna me ōna takenga katoa – takenga reo, takenga tangata, takenga tikanga, takenga wairua. Mā reira e angitu ai tana tū ki tōna ao hei uri whakaheke, otirā hei tangata. Ko te reo te whakapuakitanga o te mokopuna – ōna whakaaro, tōna tuakiri, tōna wairua. Heoi, he reo ake tō tēnā mokopuna, he reo ake anō tō tōna iwi. Me whai wāhi hoki te kaiako ki te whakamana i te reo o te tamaiti, o tōna iwi, me te mita ake o te mana whenua. Nō reira, me matatau te mokopuna ki te ako i te reo Māori, me matatau hoki te kaiako ki te whakaako i te reo.

Ka tautohu Te Reo Rangatira i ngā toi mokopuna, i ngā pūkenga me ngā mātauranga e āhei ai te mokopuna ki te whakapuaki i tōna katoa, ki te whakawhiti kōrero, ki te ako, ki te torotoro i ngā huatau, i ngā whakaaro, i ngā mātauranga kia angitu, kia whai hua.

Ngā Tirohanga

E ai ki te tirohanga a Te Reo Rangatira ki te whakaako me te ako i te reo:

Whakapapa

He taonga tuku iho te reo Māori.

Tūrangawaewae

Nō tēnei whenua te reo Māori.

Mana Motuhake

Nō te iwi te mana o te reo.

Kaitiakitanga

He taonga te reo Māori, ko tā tātou he tiaki i a ia kia ora ai.

Whanaungatanga

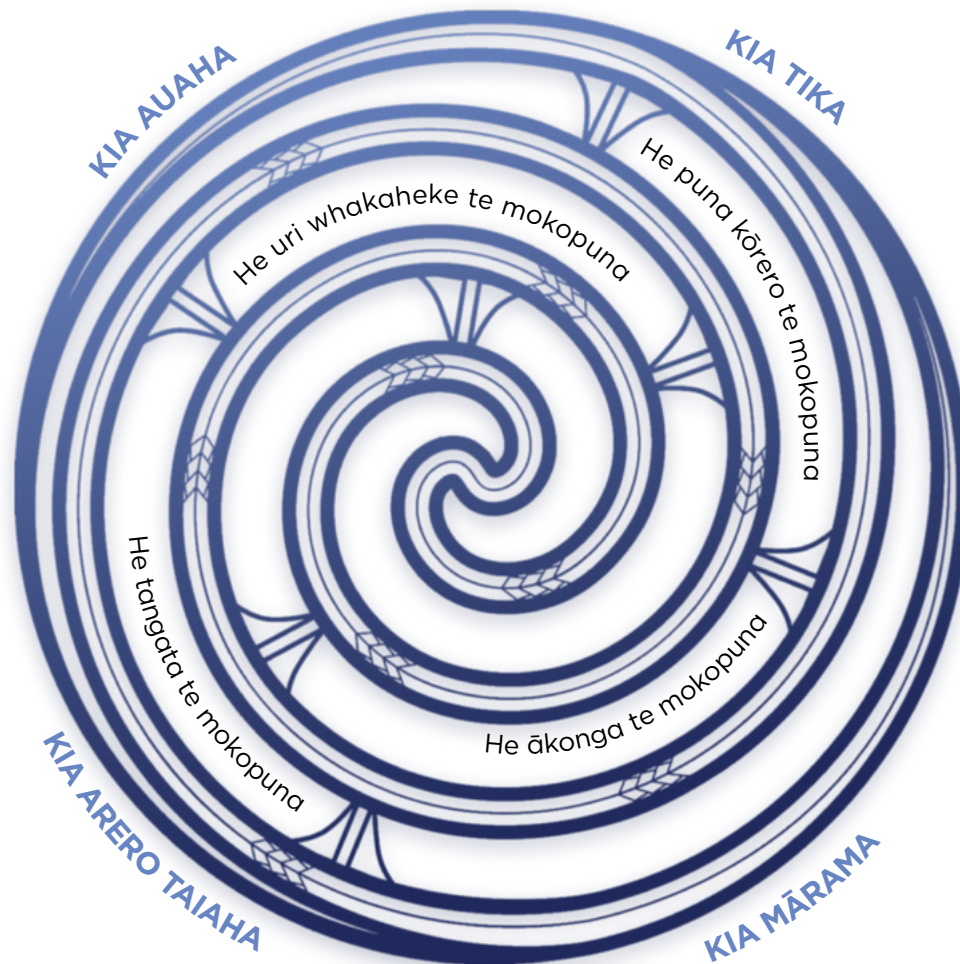
Ko te reo te waka kawē i ngā tūhononga tāngata.

Te Hanganga o Te Reo Rangatira Ko Ngā Whenu

E whā ngā whenu o Te Reo Rangatira:

- Kia Tika – te hāngai me te tika o te reo
- Kia Mārama – te arohaehae o te whakaaro
- Kia Arero Taiaha – te wairua tōkeke o te whakawhiti kōrero
- Kia Auaha – te auaha o te tuku kōrero

E hāpai ana ēnei whenu i ngā pou matua o te marautanga.

Ko ngā Toi Mokopuna

Ka tā ngā Toi Mokopuna he whakamārama i te āhua o te mokopuna ina ako ia i Te Reo Rangatira mō te 13 tau. E whakaata ana ngā Toi Mokopuna i ngā awhero o ngā whānau, o ngā hapū, o ngā iwi, i ngā tino hua o Te Reo Rangatira, me te pūtake o ia whenu. Ka noho ngā Toi Mokopuna hei aronga mō te ako, puta noa i ngā tūārere, kia mōhio pū ai te mokopuna me te kaiako ki te take o ngā mātauranga, o ngā pūkenga, o ngā māramatanga, me ngā wheako ako i roto i ia whenu.

Ngā Whenu	Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Ngā Toi Mokopuna	He kaingākaunui te mokopuna ki te tika o te reo.	He whakaaro arohaehae te mokopuna.	He whai whakaaro te mokopuna ki te āhua o tana whakapuaki i ōna whakaaro.	He whai hua, he auaha, he Māori te whakamahi a te mokopuna i te reo.

He Whanaketanga Ako Reo

E whakaatu ana Te Reo Rangatira i te whanake haere o te ako i te reo i ngā tūārere e rima atu i te Tau 0 ki te Tau 13:

E whā ngā whāinga o ia tūārere, tētahi mō tēnā Toi Mokopuna, tētahi mō tēnā Toi Mokopuna. E tohu ana ngā whāinga i ngā akoranga tāpua i tētahi tūārere. Puta noa i ngā tūārere, atu i te Tūārere 1 ki te Tūārere 5, ka tautohu ngā whāinga i te whanaketanga o te reo i ngā tau tekau mā toru i te kura.

He tino rerekē te tere me te tipu o te ako a tēnā mokopuna, a tēnā mokopuna. Nō reira, me mōhio rawa te kaiako ki ngā akoranga matua o ngā tau o mua, me ngā tau e whai ake nei. Koinei tētahi o ngā painga o te nohotahi o ētahi tau ki tētahi tūārere, he māmā te kite i ngā akoranga o mua, me ngā akoranga ki mua. E whakaata ana hoki tēnei i te āhua o ngā akomanga taumata maha, arā, he rerekē ngā taumata ako o ngā mokopuna.

Ahakoia te whanaketanga o te reo kua whakaahuatia i ngā tūārere, he rerekē te ako a tēnā mokopuna, a tēnā mokopuna. Nō reira me aro atu te āhua o te whakaako ki ngā āhuatanga ake o ia mokopuna, ki tōna tipuranga, ki tōna ake whanaketanga me te āhua o te ako (tirohia ngā kōrero mō te Science of Learning¹). Mā konā e ū ai te ako, e whanake ai te mokopuna.

Ngā Whāinga Matua

E whā ngā whāinga matua i ia tūārere:

	Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Ka aro te ako a te mokopuna ki:				
Tūārere 1 (Tau 0-3)	te tika o te mārama me te whakamahi i ngā kupu me ngā rerenga kōrero waiwai.	te whakawhanake i ngā pūkenga me ngā rautaki aroā waiwai.	te whakawhanake i ngā pūkenga pāhekoheko waiwai.	te tūhura i ngā huarahi hei whakapuaki i ōna whakaaro me tōna pohewatanga.
Tūārere 2 (Tau 4-6)	te tika o te mārama me te whakamahi i te huhua o ngā kupu me ngā rerenga kōrero.	te whakamāori i te huhua o ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-ataata hoki.	te whakamahi i ngā pūkenga pāhekoheko waiwai kia whai hua.	te whakamahi i te reo whakaahua me te reo peha.
Tūārere 3 (Tau 7-8)	te tika o te mārama me te whakamahi i te puna kupu me ngā rerenga kōrero e whānui haere ana	te āhua me te pūtake o ngā kōrero puta noa i te whānuitanga o ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-ataata hoki.	te whakawhitiwhiti kōrero kia whai take.	te whakamahi i te reo whakaahua me te reo peha kia whai take.
Tūārere 4 (Tau 9-10)	te tika o te mārama me te whakamahi i te whānui o ngā kupu kaupapa me ngā rerenga kōrero tuatini.	te tātari i ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-ataata hoki.	te whakawhiti kōrero kia hāngai.	te tātari me te whakamahi i te reo kia auaha.
Tūārere 5 (Tau 11-13)	te tika o te mārama me te whakamahi i te whānui haere o ngā kupu whāiti me ngā rerenga kōrero tuatini.	te kōtuitui me te tātari arohaehae i ngā pārongo.	te whakawhiti kōrero kia arero taiaha, kia ngākau aroha.	ngā whakamahinga auaha o te reo.

¹ Johnston, M., Hood, N., Aitken, G. (2024). *A knowledge-rich curriculum underpinned by the science of learning*. Ministry of Education.

Te Wāwāhi i ngā Whāinga Matua

Ko tā ngā Tohu Ako, he āta whakamārama i ia whāinga matua. Kua wāhia ia whāinga kia kitea ai tōna kiko, arā, ngā mātauranga me ngā pūkenga hei ako mā te kaiako i ia tau o te tūārere.

E pai ai te whakawhitinga mai o te mokopuna i te kura kōhungahunga me ngā kōhanga reo ki te kura tuatahi, e rua ngā aronga i te tau tuatahi – ko ngā marama e ono i te tīmatanga ki te kura, ko ngā marama e ono e whai muri mai ana. Ko te āhua hoki o te ako reo, he haere whakamua, he hoki whakamuri, kātahi ka haere whakamua anō. Ehara i te mea ka ākona tētahi pūkenga o te reo, ka mau i te mokopuna mō ake tonu atu. Nō reira, e whanake haerehia ana ngā akoranga tāpua i ngā tūārere katoa. Engari me mātua aro atu te kaiako ki te āta whakaako i ngā pūkenga, i ngā mātauranga, i ngā māramatanga, me ngā āhuatanga reo i te tau e tohua ana.

Mehemea he tino akoranga tā te whāinga hei aronga matua mā te kaiako, kua āta tohua ki te wāhi, **Kia Mataara**. Kāore e tohua ana ēnei momo akoranga i ia whenu, i ia tūārere rānei. Heoi, kia tohua, me aro atu te kaiako ki ēnei akoranga, kei raru te ako a te mokopuna me tōna whanaketanga i ngā tau whai muri.

Ko **Te Ngako o te Whāinga** he whakarāpopototanga o ngā akoranga tāpua o te whāinga. Koinei te wetewete tuatahi i te whāinga matua. I tēnei wāhanga, e hāngai ana ngā kōrero ki ngā akoranga o ia tau.

Ko tā te wāhanga e kīia ana ko **Te Roanga o te Kōrero**, he āta whakamārama i ngā āhuatanga whāiti me ngā akoranga whāiti o te whāinga. Ka tīmata ngā kōrero ki ētahi whakamārama mō ngā āhuatanga o te mokopuna i taua tūārere me ngā āhuatanga o te whakaako hei whakaarotanga mā te kaiako.

I tēnei wāhanga, ka wetewetehia ngā whāinga ki ngā tini mata o te whakaako e kōrerohia ana i te marautanga, arā ki: Ngā Tini Mata o te Reo, Ngā Tini Mata o te Ako, Ngā Tini Mata o te Mātauranga me Ngā Tini Mata o te Tuakiri. Mā reira e kitea ai te whānuitanga o te whāinga me ngā taha katoa o te whāinga hei whakaako mā te kaiako. E whakaata ana Ngā Tini Mata o te Ako i ngā huatau matua o Te Marautanga o Aotearoa, arā, ko tā ngā kaiako he whakaako i te reo, he whakaako i te ako, he whakaako i te mokopuna.

Kei te wāhanga o **Hei Tautoko i te Ako** ngā kōrero hei āwhina i te kaiako ki te whakamahere i tētahi hōtaka reo me ta hāpai i te ako.

Te Kanorau i te Ako Reo

Ko te mōhio ki ngā taera ako huhua o ngā mokopuna whaikaha tētahi āhuetanga hiranga e mārama ai te āhua o te whakahaere i tāna ako i te reo. Kia tīmata mā te kōrero ki ngā whānau ki te tautohu, ki te mārama hoki ki ngā pūkenga motuhake me ngā āhuetanga e uaua ana ki tā rātou mokopuna, tae noa atu ki ngā rautaki ka whai hua ki a ia.

Whakamahia Te Ngako o te Whāinga hei tūāpapa mō tētahi matapakinga e pā ana ki ā rātou whakaarotau mō te whanaketanga reo.

Me mōhio ki ngā rautaki ka whai hua ki ngā mokopuna whaikaha, me te āhua hoki o ēnei rautaki i tētahi horopaki ako reo.

I ngā akoranga reo, kia whai wāhi mai ngā mokopuna katoa mā te:

Pūmau o te Whakaako

- kia pūmau te anga e mōhio ai te mokopuna ki ngā whakahaerenga
- kia pūmau te koke me te rere o ngā mahi i te roanga o te akoranga
- kia whakaingoatia ngā rautaki ka whakamahia e koe e mōhio ai te mokopuna ki ngā mahi i ngā wā katoa.

Arotahi ki te Whakawhiti Kōrero

- kia mārama, kia koi te kōrero – me poto ngā tohutohu
- kia waiho mā te mokopuna te nuinga o ngā kōrero.

Poipoi i te Ngākau Hihiri

- kia whai wāhi te mokopuna mā ngā ngohe whakawhitiwhiti me ngā rautaki e pārekareka ana
- kia ākina te mokopuna ki te whakamahi i te katoa o te reo e mōhio ana e ia hei whakaoti i ngā ngohe ako reo
- kia ākina te mahinga tahitanga i waenganui i ngā mokopuna
- kia ākina, kia whakanuia hoki "te whakamātau" i te whakamahinga o te reo e hou ana.

Whakatairanga i te Ako

- kia whakamahia ngā rautaki whakaako reo hou hei tautohu i ērā ka whai hua ki ia mokopuna
- kia tīrewa te tuku tautoko hei arataki i te mokopuna matea ako rau
- kia tīmata ki ngā mea e mōhio kētia ana e te mokopuna hei tūāpapa mō te ako reo hou
- kia whakamahia ngā horopaki me ngā rautaki e taunga ana ka whakaakona ana he reo hou
- kia whakaakona ngā mokopuna ki ngā rautaki mō te ako i ngā kupu me te reo hou
- kia whakamahia ngā ara whakaako ā-ataata, ā-rongo, ā-ringapā hoki e whai wāhi atu ai ngā taera ako huhua
- kia rite tonu te kuhu atu i te wā huritao hei āwhina i te mokopuna ki te tautohu i ngā rautaki ka whai hua ki a ia me ngā pātai pea kei a ia
- kia whāngaihia he taiao akoranga kauawhi, e whakanui ana i ngā rerekētanga ako katoa.

Ko te Rangaranga Reo ā-Tā

Ko te Rangaranga Reo ā-Tā te huarahi whakaako i te pānui me te tuhi. I ahu mai tēnei huarahi whakaako i te mātai pūnaha ioio (taha roro me te tukatuka reo), i te mātai wetewete reo, me te mātai hopu reo kia mārama, kia nahanaha, kia tāpiripiri te whakaakona o te pānui me te tuhi.

I tēnei huarahi whakaako, ka kitea, ka ākongā ngā wāhanga whāiti o te reo (pēnā i ngā oromotu me ngā orotuhi), ā, ka hoki atu, ka hoki atu te mokopuna ki ēnei ākoranga. Mā konā e tipu ai te mātauranga, e pakari ai te pūmahara, e pakari ai ngā pūkenga o te mokopuna ki te pānui me te tuhi i te whānuitanga o ngā momo kōrero.

E ono ngā kaupapa o te Rangaranga Reo ā-Tā, arā, ko:

1. Te Aroā Weteoro me te Aroā Oromotu
2. Te Oro Arapū ā-Tā
3. Ngā Kūoro me te Tautohu Kupu
4. Te Mātai Wetekupu
5. Te Tātaikupu
6. Te Kawenga Tikanga Reo.

I ia kaupapa, ka tautohua:

- ngā hua whakaako – ngā mātauranga hei whakaako
- te raupapa whakaako – te raupapa o te whakaako i aua mātauranga
- te wā whakaako – te wā e tika ana kia whakaakona aua mātauranga.

E kitea ana ētahi āhuatanga o ēnei kaupapa i ngā whenu o Te Reo Rangatira.

Te Aroturuki me te Aromatawai

Ka whakarato ngā raraunga ā-motu mō ngā mahi aromatawai me ngā tohu i tētahi tirohanga matawhānui ki te mātau reo matatini, puta noa i ngā Tau 0-13.

I ngā kura, ka whakamahia ngā mahi aromatawai hei whai, hei aroturuki hoki i te koke kiritahi a te mokopuna, e āhei ai te kaiako ki te whakanui i ngā tutukinga a tēnā mokopuna, a tēnā mokopuna. Mā te whakarite i ngā whakaarotau e mārāma ana me ngā whāinga whāiti, ka mārāma ake, ka kaha ake hoki te tautoko a te kaiako i te tipuranga o ngā mokopuna katoa.

Ko te tikanga, ko ngā pārongo ka kohia mā roto i ngā mahi aromatawai, ka whakamōhio i ngā kura, i ngā kaiako, me ngā whānau e pā ana ki te whai hua rānei o te hōtaka reo. Ko te tikanga anō hoki, ka pūrangiaho te māramatanga o te mokopuna me te kaiako ki ngā tutukinga me ngā kokenga whakamuatanga.

Ko te Ako te Tūāpapa o te Aromatawai

Ko te tikanga, kāore e tino rerekē ana te āhua o te aroturuki me te aromatawai i te whanaketanga reo i te ako pū i te reo. Kei ngā mea ka kitea e te kaiako me te āhua o tana mātai i ngā mahi a te mokopuna te rerekētanga. Ko te mātai hihiri tētahi o ngā rautaki matua mō te whai i ngā kokenga:

1. Me āta aro ki ngā mahi, ki ngā whakawhitinga kōrero rānei a te mokopuna – te mātai, te whakarongo, te kite, me te huritao.
2. Me tautohu ngā mōhiotanga whāiti, ngā pūkenga, ngā waiaro, me ngā whanonga e whakaaturia ana e te mokopuna.
3. Me āta huritao, me āta whakaaro hoki ki ngā mahi e taea ana e te mokopuna me te āhua o te kōkiri atu i tērā.

He Whakapiki Mana te Aromatawai

Me arotahi te aromatawai me te aroturuki i te reo ki te tautohu i ngā mōhiotanga, i ngā pūkenga, me ngā aronga reo e mātau kē ana te mokopuna, e mōhio ai ki te whai hua rānei o te whakaako ā mohoa, me te huarahi me whai ā haere ake nei.

E mihia ai te whānuitanga me te kanorau o te ako, me kahi te kaiako me te kura i ngā taunakitanga o ngā kokenga, puta noa i ngā whenu me ngā wāhanga katoa o Te Reo Rangatira, tae noa atu ki:

- ngā mōhiotanga reo (ngā tini mata o te reo, ngā tini mata o te mātauranga),
- ngā pūkenga reo (ngā tini mata o te ako)
- ngā aronga reo (ngā tini mata o te tuakiri).

He Tika, he Pono te Aromatawai

Kei te kaiako me te kura te haepapa mō ngā whakataunga ka puta i a rātou e pā ana ki te mokopuna me tōna whanaketanga reo. Nā konā tonu e whai take ana tō te kaiako, tō te kura, tō te whānau, me tō te mokopuna whakapono ki ngā taunaki i whakamahia rā hei tautoko i ēnei whiriwhiringa. Hei whakapūmau i te tika me te pono o ngā whakataunga e pā ana ki te ako reo, ka whakamahia ngā tukanga tūturu me ērā kāore e tūturu ana.

Ka whai wāhi atu ki ngā tukanga tūturu ko ngā pāhekoheko ako, ngā aromatawai ōkawa, me ngā aromatawai ōpaki. Ka whai wāhi atu ki ngā tukanga kāore e tūturu ana ko ngā ara e hōhonu ake ana, pēnei i te whakamahi tairongo me te mārama pū ki te mokopuna hei tangata – ōna hiahia, ōna pūkenga, ōna uauatanga, me ōna aronga.

Tüärere 1
Tau 1-3

Tüärere 2
Tau 4-6

Tüärere 3
Tau 7-8

Tüärere 4
Tau 9-10

Tüärere 5
Tau 11-13

Tüärere 3 Tau 7-8

Whenu			
Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Toi Mokopuna			
He kaingākaunui te mokopuna ki te tika o te reo.	He whakaaro arohaehae te mokopuna.	He whai whakaaro te mokopuna ki te āhua o tana whakapuaki i ōna whakaaro.	He whai hua, he auaha, he Māori te whakamahi a te mokopuna i te reo.
Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7-8			
Whāinga			
Ka aro te ako a te mokopuna ki te tika o te mārama me te whakamahi i te puna kupu me ngā rerenga kōrero e whānui haere ana.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te āhua me te pūtake o ngā kōrero puta noa i te whānuitanga o ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-ataata hoki.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te whakawhiwhiti kōrero kia whai take.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te whakamahi i te reo whakaahua me te reo peha kia whai take.
Kia Mataara			
Hei te mutunga o te tau 8, me matatau, me rere te pānui a te mokopuna i ngā kōrero āhua roa, kōrero tuatini ake, me te tika hoki o te mita me te whakapuakanga. I ngā mahi tuhi, me tika te tātaki a te mokopuna i ngā kupu, tae atu ki te whakamahi i ngā tohutō, i ngā pūrua rānei.	Hei te mutunga o te tau 8, me āhei te mokopuna ki te waihanga kupu, me mārama hoki ki ngā kupu tuatini nā tana mōhio ki ngā wāhanga o te kupu. I ngā mahi kōrero, me whakaputa te mokopuna i te roanga o ngā rerenga kia arorau. I ngā mahi pānui, me taea e te mokopuna te tautohu ngā huatau me ngā pārongo matua me te kimi taunaki. I ngā mahi tuhi, me taea e te mokopuna te takatā tāna ake mahi kia mārama.	Hei te mutunga o te tau 7, me huhua ngā rautaki a te mokopuna e āhei ai ia ki te whakawhiwhiti kōrero kia hāngai ahakoa te pūtake.	

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
----------	------------	------------------	-----------

Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7-8

Te Ngako o te Whāinga

Mā te Kaiako

<p>Tau 7 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> mārama tana whakaputa kōrero mārama, kia whakamahi hoki i te whānuitanga o te puna kupu mārama, kia whakamahi i te whānuitanga o ngā momo rerenga me ngā āhuatanga wetereo. 	<p>Tau 7 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> tautohu i te tāruaruatanga me te pānga ki te tikanga o te kōrero whakamāhi i ētahi kūmua tuatini ake whakamahi i ngā tīwhiri horopaki i ahu mai i te kupu, i te kōrero rānei i a ia e pānui ana, e mātakitaki ana, e whakarongo ana whakamahi i ngā nuka whakanahanaha me ngā tikanga tuhi pārekareka, kia whai tikanga hoki āna tuhinga me āna kōrero ā-waha. 	<p>Tau 7 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> hihiri tana whai wāhi atu ki ngā matapaki ā-rōpū whakarite, kia whakapuaki ā-waha, ā-ataata, ā-tuhi hoki i ngā whakaaro. 	<p>Tau 7 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> rāwekeweke i ngā kupu whakamahi i te reo kia whai pānga ai.
<p>Tau 8 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakamahi i te whānuitanga o te puna kupu tika tana mārama me tana whakamahi i ngā āhuatanga wetereo me ngā reretuatini ake. 	<p>Tau 8 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakamahi, kia whai māramatanga hoki i ngā kūmuri kāore e auau ana whakatairite i ngā pārongo o ētahi puna e rua, neke atu rānei matapaki, kia huritao hoki ki tāna i rongo ai, i pānui ai rānei whai tikanga tōna reo ā-tā, ā-waha, ā-ataata hoki. 	<p>Tau 8 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> whai i ngā rautaki e popoto ake ai te kōrero kia ngākau aroha te āhua o te whakarite me te whakapuaki whakaaro. 	<p>Tau 8 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> whai i ētahi huarahi kē atu hei whakapuaki kōrero whakamahi i te reo pohewa i tana reo ā-waha, ā-tuhi, ā-ataata hoki.

Mā te Mokopuna

<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro ngā kupu hou i aku kaupapa katoa te rerekē o ētahi whakapuakanga a ētahi tāngata o iwi kē atu. <p>Kei te ako hoki au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> te tuhi me te whakapuaki i ngā rerenga kia tika te tuhi i ngā rerenga e roa ake ana te whakamahi i ngā kārawarawa kia tika te aro atu ki te āhua o taku tuhi i ngā whakamārama, i ngā kōrero paki hoki kia roa ake, kia tika hoki te tuhi me te kōrero i te reo ōkawa. 	<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> te rerekētanga i waenga i ngā huatau matua me ngā huatau tautoko. <p>Kei te ako hoki au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> te tautohu i ngā rerekētanga i waenga i ngā momo tuhinga, i ngā momo kōrero rānei te whakarerekē i tōku reo me te āhua o taku kōrero kia hāngai ki te kaiwhakarongo me te take o taku kōrero te whiriwhiri i te tikanga o tētahi kupu hou mā te tiroiro i ngā tīwhiri kei ōna taha te tuhi mā te whakamahi i ngā kōwae me ngā upoko. 	<p>Kei te ako au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> te mihi i ētahi atu i ō rātou whakaaro te tuku i ōku whakaaro i tētahi rōpū te tono i ngā whakaaro o ētahi atu te whai i ngā huarahi rerekē hei tuku i ōku whakaaro te tuku kōrero kia hāngai pū ki te kaupapa te tāpiri i ētahi whakaaro ki ngā kōrero a ētahi atu te whai whakaaro ki te āhua o aku kōrero i mua i te tuku. 	<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> ētahi whakataukī me ētahi kīwaha hou. <p>Kei te ako hoki au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> te whai i ētahi atu huarahi ki te kōrero, ki te tuhi rānei mō tētahi kaupapa te whakaahua i tētahi mea – i ōna rongo me ōna āhua te tā i ōku whakaaro te waihanganga kupu.
---	---	---	---

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7-8			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Te Āhua o te Mokopuna Kāore e kore kei te ako te mokopuna i ngā kupu hou, i ngā kīanga, i ngā kīpaki, me ngā huarahi kōrero mai i te huhua o ngā puna, tae noa atu ki tōna arōpā me ngā arāpāho tuihono. Ka whānui haere tonu tana puna kupu ki te whai wāhi atu ia ki ngā kupu me ngā kīanga hou, tae noa atu ki ngā whakapuakanga me ngā kupu tuatini.</p> <p>Kei te tika te whakahua me te whakapuaki i ngā oro me ngā hā i te nuinga o te wā.</p> <p>Kei te piki haere tōna māia ki te whakamahi i te reo ōkawa.</p> <p>I tōna tikanga ka taea e ia te whakahāngai āna tuhinga ki te āhua o te mahi, ki te pūtaka rānei, ā, i ētahi wā ka whakatika ia i āna tuhinga, i āna kōrero rānei (me te kore e tutea). Ka tīmata ia ki te whakawhanake i ngā pūkenga tuhi matihiko me te whakamahi i ngā pūmanawa patokupu.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna ki te whakahāngai i tōna reo (ā-waha, ā-tā, ā-tuhi) ki te horopaki, ki te pūtaka o te whakawhitinga, ki te hunga whakarongo, hunga pānui, hunga mātakitaki. Me tuku ia kia whakaputa i ōna whakaaro mō te huhua o ngā pūtaka, ki te huhua anō o ngā minenga.</p> <p>Ākina ia kia aro atu ki te whai hua o tana whakawhitinga kōrero.</p> <p>Tautokona te mokopuna kia whai wāhi atu, kia whai māramatanga hoki i ngā kōrero āhua roa, me ngā kōrero tuatini ake.</p> <p>Ka whai haere ana te mokopuna i te whānuitanga o ngā kōrero ā-waha, ā-tā hoki, tautokona ia kia huritao, kia arohaehae i ōna whakaaro ki tāna i kite ai, i rongoroi ai, i pānui ai.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna ki te whai wāhi atu ki ngā matapakanga me te tuku i ōna whakaaro kia mārama. Kei te āhei haere ia ki te whakatakoto i ōna whakaaro whaiaro me te whakaaroaro ki ngā tirohanga a ētahi atu i te wā kotahi.</p> <p>Kei te mōhio haere te mokopuna ki ngā mea e tika ana i ngā pūāhua rerekē, ā, kei te ako hoki ia ki te whakarite i tōna reo kia hāngai.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Ka whakawhanake te mokopuna i tōna auahatanga mā te whakamahi i te huhua o ngā kīanga me te reo peha. Kei te ako ia i ngā āhuatanga o te waiata, o te haka, o te rotarota, me ētahi atu pūtakenga kōrero ka whakamahi i te reo peha. Mā te whai wāhi atu ki te whānuitanga o te reo peha e whānui ake ai tana puna kupu me āna whakapuakanga. Nā konei ka mārama haere te mokopuna ki te āhua o te whakamahi i ngā kīwaha me te reo peha i āna kōrero me āna tuhinga kia hōhonu ake, kia āhuareka ake.</p>

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7–8			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna i ētahi āhuatanga tuatini o te wetereo.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te tuhi i ngā kōwae arorau, me te whakarite i ōna whakaaro kia arorau te raupapa.</p> <p>Kei te ako ia i te pāpātanga o:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ētahi kupu ka whakamahia i ngā horopaki whāiti • te paparuatanga me te whakamōmona • ngā upoko me ngā upoko iti • te reo ōkawa me te reo ōpaki. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te whakapuaki i ōna whakaaro kia mārama, kia hāngai.</p> <p>Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna ki te whakamahi i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te oro me te hā • ngā pātai whai whakaaro • te reo o te ngākau • te reo ihiihi (tae atu ki te whānuitanga o ngā kare ā-roto). 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te whakamahi i te whānuitanga o te puna kupu me ngā whakapuakanga hei whakapuaki i ōna piropiro me tāna e whakaaro ai.</p> <p>Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna ki te whakamahi i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ngā kiwaha me ngā kianga • ngā huahuatau me ngā kupu whakarite uaua ake • ngā kupu me ngā kianga ki te whakaahua ā-kupu i tētahi āhuatanga i te hirikapo o te kaipānuī, o te kaimātakitaki, o te kaiwhakarongo rānei. <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, ka whai wāhi atu te mokopuna ki te huhua o ngā momo pūtakenga. Ko ngā momo pūtakenga, ko:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te taki • te paki • te tohutohu • te whakaahua • te whakamārama • te tūhono ki te ao Māori.
<p>Tau 7 Kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kōrero kia mārama, kia tika hoki te whakaahua me te mita o tōna reo • mārama, ki te whakamahi hoki i te whānuitanga o te puna kupu, tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - te huhua o ngā kupu taurite, o ngā kupu tauaro, me ngā kupu horopaki - ngā kupu kaupapa puta noa i te marautanga • mārama, ki te whakamahi i te huhua o ngā momo rerenga me ngā āhuatanga wetereo, tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - te whakamahi i te wāmahi kia tika - te rerepūhui e tūhono ana i ngā huatau e rua i te rerenga kotahi mā te whakamahi i te kupuhono, i te piko, i te irapiko rānei - te reretūpono me ōna whakakāhoretanga (h.t., mēnā, pēnā, mehemea, mēnā kāore..., ki te, ki te kore, ina, ina...ai, ka... ana, kia..., kia kore...) - ngā momo rerenga whakakāhore - ētahi reo ōkawa (h.t., Nau mai, piki mai, kake mai; Tēnā koe i tō pātai). - te pūmau o te whakamahi i ngā kārawarawa auau. 	<p>Tau 7 Kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tautohu i te tāruaruatanga me tōna pānga ki te tikanga o te kupu (h.t., paki > pakipaki, rere > rērere, ringa > ringaringa, iti > itiiti, kau > kaukau) • whakamāhi i ngā kūmua tuatini ake (h.t., ā-, kau-, tau-, whā-) • whakamahi i ngā tīwhiri horopaki i ahu mai i te kupu, i te kōrero rānei i a ia e pānuī ana, e mātakitaki ana, e whakarongo ana (tirohia Ngā Tini Mata o te Ako) • whakamahi i ngā nuka whakanahanaha me ngā tikanga tuhi pēnei i te: <ul style="list-style-type: none"> - kōwae - upoko - whakaahua - whakapūaho • tuhi, ki te kōrero kia pārekareka, kia whai tikanga hoki mā te whai whakaaro ki te pūtakenga whakawhiwhiti reo, ki te hunga whai wāhi atu, ki te hanganga o te kōrero, me te reo. Me wehewehe hoki i ngā momo pūtakenga whakawhiwhiti reo me ngā hanganga o aua pūtake. 	<p>Tau 7 Kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whai wāhi hihiri atu ki ngā matapaki ā-rōpū mā te <ul style="list-style-type: none"> - tuku pātai whai take - tāpae i ētahi whakaaro - whakamahi i ngā whakaaro o ētahi atu • whakarite, ki te whakapuaki ā-waha, ā-ataata, ā-tuhi hoki i ngā whakaaro me te: <ul style="list-style-type: none"> - whakamārama i te take i pēnā ai ōna whakaaro - tuku i ētahi taurira - whakamahi i ngā tirohanga a ētahi atu. 	<p>Tau 7 I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rāwekeweke i ngā kupu (h.t., te whakarite manawataki, te huarite, te waihanga kupu hou rānei) • whakamahi i te reo kia whai pānga ai mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whai whakaaro ki te hunga māna te kōrero, ki te hanganga me te pūtake o te whakawhitinga - whakawhānuī ake i te puna kupu whakaahua me ngā kupu kakare (h.t., ngā tūāhua, ngā tūāhua inati, ngā kupu taurite, me ngā kupu rōnaki).

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7-8			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 8</p> <p>Kei te ako te mokopuna kia tika te mārama me whakamahi i:</p> <ul style="list-style-type: none"> te whānuitanga o te puna kupu, tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro mō ngā kupu auau (h.t., te ātaahua, te rerehua, te purotu; te iti, te paku, te ririki, te moroiti) ngā kupu kaupapa puta noa i te marautanga ngā āhuetanga wetereo me ngā reretuatini ake, tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> ngā rerehāngū (h.t., kua pānuitia te pukapuka e Mea) te pūmuri 'ai' (h.t., haere ai koe ki...) te tūkapu riro me te pūriro (h.t., tā/tō tāua; ā/tā mātou ...; ō/tō rātou...) ētahi āhuetanga o ngā reo ā-iwi (h.t., tēneki, teenaa koe, wōu/wōna, erangi, mounga) . 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 8</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakamahi, ki te whai māramatanga hoki i ngā kūmuri kāore e auau ana (h.t., -ia, -a) me ngā kūmuri e panoni ana i te tumu o te kupu (h.t., ārahi > arahina; kukume > kūmea; noho > nōhia, nohoia; rongo > rangona; tiki > tīkina; titiro > tirohia) whakatairite i ngā pārongo o ētahi puna e rua, neke atu rānei kia arotake i te tika rānei o ngā whakaaro matapaki, ki te huritao hoki ki tāna i rongo ai, i pānui ai rānei, tae atu ki te: wehewehe i ngā take matua me ngā whakaaro tautoko tautohu i te pūtakenga o te kōrero, i te takune, me ngā pānga matapaki i ngā hua o te reo, o te hanganga, o te hunga whai wāhi atu tautohu i ngā kōrero arotoka, i ngā kōrero taupatupatu me ngā kōrero nenekara tuku i te reo ataata, i te reo tuhi me te reo kōrero kia whai tikanga, ā, kia hāngai hoki ki te pūtake o te whakawhitinga kōrero me te hunga māna te kōrero. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 8</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whai i ngā rautaki e popoto ake ai te kōrero mā te whakamahi i ngā kupu matua, mā te here i te nui o ngā kupu, mā te whakaraupapa hoki i ngā whakaaro whakarite me te whakapuaki i ngā whakaaro kia ngākau aroha mā te: <ul style="list-style-type: none"> tuku pātai mō ngā whakaaro o ētahi atu tautohu i ngā whakaaro o ētahi atu whakawhānui ake i ngā whakaaro o ētahi atu whai whakaaro ki ngā hua ka puta i te reo ka whakamahia whakarerekē i te hā me te tangi o tōna reo. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 8</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whai i ētahi huarahi kē atu hei whakapuaki kōrero mā te: <ul style="list-style-type: none"> whakapuaki anō ki ētahi kupu kē atu whakamahi kupu taurite whakarerekē i te hanganga, i te momo reo, i te hunga māna rānei te kōrero whakamahi i te reo pohewa mā te: <ul style="list-style-type: none"> whakauru i ngā huahuatau whakahuahua i te reo pohewa kua kitea, kua pānuitia, kua rangona rānei i wāhi kē whakaahua i ngā kare ā-roto whakauru atu i ngā kupu me ngā kianga whakaahua whakauru atu i ngā kiwaha, i ngā kianga me ngā whakataukī (tae atu ki ētahi whakataukī o te rohe me ērā e mōhio whānuitia ana).
<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna ka mārama ake ngā karere mehemea ka tika te reo.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna i te wāhi nui o te horopaki kia mārama i tērā e kitea ana, e rangona ana, e pānuitia ana rānei.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna he mea nui te āhua o te kōrero, tuhi rānei i te whakamāramatanga, ki te whai māramatanga rānei.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna ka taea ngā whakaaro tuatini te whakamārama ki ētahi kupu ruarua noa iho, mā te huahuatau, mā te kiwaha, mā ngā kianga rānei.</p>

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7–8			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te whai wāhi atu, ki te waihanga hoki i ngā kōrero tuatini ake.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hoki ki te pānui anō • whakatika aunoa hei whakamahi i ngā ture wetereo • whai i tētahi aratohu hei waihanga i ētahi kōwae nahanaha, i ētahi kōrero roa ake rānei • whakamahi i te reo tinana me tā te kanohi hei tautoko i te kōrero. 	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te whakahaere i ētahi rangahau waiwai me te tiroiro i ngā pae tuihono.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wāwāhi i ngā kupu kāore e mōhiotia ana kia whai māramatanga ai • aro ki ngā kupu me ngā kīanga kei ngā taha o tētahi kupu kāore e mōhiotia ana • arotake i te pono o tētahi puna, i ngā pārongo, i te whāinga rānei a te kaituhi • whakarāpopototanga • tāmuramura i ngā kōrero matua • whakapūaho • pānui ripiripi hei kapo i te māramatanga whānui • tautohu i ngā huatau matua • whakatau hīkaro • whakatau i ētahi whakakapinga waiwai • tautohu i ngā tikanga whakawhere • whakamahi i ngā kōwae whakataki, whakakapi hoki • mōhio ki ngā kupu rapu e tika ana. <p>Whakaakona te mokopuna kia whakawhiti i tana mōhio ki tētahi atu reo (h.t., ngā pūtakenga kōrero, ngā momo reo, ngā rautaki reo) hei tautoko i tana ako i te reo Māori.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te āta whakapuaki ā-waha, ā-tuhi hoki i ōna whakaaro kia mārama.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakarongo pīkari • tuku i ngā pātai e hāngai ana • āta urupare • āta tiroiro i te tika me te pai o tana mārama • tuhi anō me te takatā • whakamahi i ngā rauemi (h.t., papakupu) hei tautohu i ngā kupu me ngā kīanga e hāngai ana. 	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te tuku i ōna whakaaro mā ngā huarahi maha me te whai māramatanga i te reo peha.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamahi i ngā whakaahua me ngā whakapūaho hei tautoko i tāna tuhi • pānui ā-waha me te tika o te manawataki • whakamātau i ngā tikanga hou • whakatautau • tuhi ki tētahi hautaka hei hopu, hei huritao hoki i ōna whakaaro, i ōna kare ā-roto, me ngā wheako • whakaahua ā-hinengaro • whakapai ake i te hā, i te momo reo, i te hā o te reo • hanga whakaawhiwhitanga me te ororite.
<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Tautokona te mokopuna kia mārama ki tōna ake, ki tō ētahi atu hoki matatau ki te reo (e mōhio ai ia ki tāna e ako nei me te reo hei ako tonu māna).</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Tautokona te mokopuna kia wātea ki ngā whakaaro hou.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Whakaakona te mokopuna kia aronui ki ngā kare ā-roto, ki ngā whakaaro me ngā tirohanga a ētahi atu.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Tautokona te mokopuna kia whakawhanake i tōna ake “reo”, kia whai māramatanga hoki i te reo kiritōpū.</p>

Hei Tautoko i te Ako

Tikanga Whakaako

Ka whakaatu tēnei wāhanga ako, Te Reo Rangatira, i te pūmau o te hononga i waenga i te tuakiri, te reo, me te whakaaro². E whai hua ai te whakaako reo, me whai whakaaro te kaiako ki te Whare Tapa Whā³ o te mokopuna - ki tōna taha hinengaro, taha wairua, taha tinana, taha whānau hoki. He pānga ō ēnei taha ki te ako, ki tōna hauora anō hoki. Ko te tūāpapa ia ko te whakapono o te mokopuna ki a ia anō hei ākongā, inarā, hei ākongā reo.⁴

Kia Puta te Ihu o ia Mokopuna

He rerekē te tere o te ako a tēnā mokopuna, a tēnā mokopuna. Ko te tikanga o te ako kauawhi i te horopaki o te ako i te reo, ko te waiho mā ngā hiahia o ia mokopuna te hōtaka ako e ārahi. Ka taea te whakamahi ngā paearu whāiti e kitea ana i **Te Ngako o te Whāinga** hei ārahi i ngā kōrero ki te whānau me te ākongā e pā ana ki ō rātou whakaarotau ako. Mā te pēnā e whanake tonu ai, e angitu tonu ai ia mokopuna.

E puta ai te ihu i ngā akoranga reo me manawa kai tūraru te mokopuna^{5,6}. Me whakatītina ngā āhuatanga o te akomanga me te ako i te pono, i te whakaaro nui, me te mahitahi kia rongō ai ngā mokopuna katoa i te taiao haumarū e pai ai te whai tūraru i a rātou e ako reo ana. Whakatipuria te māia o te mokopuna ki te whakawhiti kōrero mā te waihanga i tētahi tino taiao ako reo i roto i te akomanga:

- rumakina ngā mokopuna ki te reo Māori mā ngā rauemi ataata, ngā pānui whakaahua, ngā pukapuka, rauemi oro, me ngā rauemi rongorau
- tukuna ngā āheinga me ngā wāhi e māmā ai te mahi takirua, te mahi ā-rōpū, me te whakaari
- whakaritea he wāhi e puta ohore ai ētahi kaupapa, ētahi rauemi rānei hei whakahihiko i te kōrerorero me te manawa reka
- poipoia he taiao kauawhi e tau ai te wairua o te mokopuna ki te hapa.

Ko ngā hangarau tauawhi ka whakaiti i ngā tauārai ki te ako i te reo tētahi anō huarahi hei āwhina i te mokopuna whaikaha. Mā te whakamahi i ēnei momo pūmārō, pūmanawa, taputapu rānei e whakamanahia ai te mokopuna kia ako tūhake, e āta hāpaitia ai tana whai wāhi atu ki te ako. Mō te roanga o ngā kōrero mō ngā hangarau tauawhi me ētahi tauira, toroa te paetukutuku a Te Tāhuhu o te Mātauranga <https://www.education.govt.nz/education-professionals/schools-year-0-13/learning-support/who-assistive-technology>

Te Hanganga o te Hōtaka Ako i te Reo

E āhuareka ai tētahi hōtaka ako reo me tuku ngā mokopuna kia whai wāhi atu ki ō rātou ake huarahi ako. Me kuhu atu ngā waehanga e whai ake nei ki tētahi hōtaka ako reo:

Te ako tūhura – ko tā te kaiako he tuku atu i ētahi ngohe whānui ki te mokopuna hei whakapuaki i a ia anō, hei whakaharatau hoki i te reo. Mā konā e whakawhiti atu ai te reo i te pūmahara maupoto ki te pūmahara mauroa. He mea nui te whakaharatau e pai ai te ako.

Te ako arahanga – ko tā te kaiako he whakarite ngohe mā te mokopuna, engari kāore e herea te reo me ngā tikanga hei whai mā te mokopuna. Kei te mokopuna kē te tikanga mō te reo ka kōrerohia, ka tuhia, ka whakaatuhia rānei e ia, me te āhua o tana kawē i te mahi. Engari me whakamahi ngā ngohe nei i ngā mātauranga kua mau kē i te mokopuna kia māmā ake ai, kia tere ake ai te ako i te mātauranga hou.

² Pere, R. (1994). *Ako: Concepts and Learning in the Māori Tradition*. Te Kohanga Reo National Trust Board.

³ Durie, M. H., 1985. "A Maori perspective of health," *Social Science & Medicine*, Elsevier, vol. 20(5), pages 483–486, January.

⁴ Johnston, M., Hood, N., Aitken, G. (2004). *A knowledge-rich curriculum underpinned by the science of learning*. Ministry of Education.

⁵ Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

⁶ Brown, H. D. (1994). *Principles of Language Learning and Teaching*. Prentice Hall.

Te ako horipū – ko tā te kaiako he āta whakaaro ki tana whakaako i te reo (mā te whakatauirā, mā te whakamārama, mā te whakaatu, mā te kōrero) i runga i te whanake haeretanga o ngā whakapapa reo o te mokopuna. Ka nahanaha, ka whakakaupapa te whakaatu a te kaiako i ngā hanga hou o te reo, i ngā akoranga hou o te reo kia taea ai e te mokopuna te ako ētahi reo kāore pea e āheitia e ia. I te tukanga ako, he mea nui hoki te whai hua o te whakahoki kōrero ki te mokopuna.

I ngā **tau 7-8**, he nui ake te aro o te hōtaka reo ki ngā akoranga horipū, ngā akoranga arahanga rānei me te whakatauirā, te whakaatu, te whakamārama rānei a te kaiako i ngā akoranga hou. He mea nui te tuku i ngā āheinga whakaharatau me te ārahi a te kaiako, heoi me tuku tonu ngā akoranga tūhura, ngā akoranga arahanga, puta noa rānei i tētahi huinga akoranga.

Te ako tūhura	Te ako arahanga	Te ako horipū
---------------	-----------------	---------------

Ko te Āta Whakaako kia Whakawhitia

Ko ngā reo o te mokopuna te tūāpapa o tōna tuakiri. E whai hua ai te hōtaka whakaako o Te Reo Rangatira, me urutau ki ngā wheako me ngā reo o te mokopuna.

Mēnā he reo anō ō te mokopuna (reo Pākehā, reo kē atu rānei), me aro te hōtaka o Te Reo Rangatira ki te āhua o te noho tahitanga o ngā reo ka ākona, ka whakamahia hoki e te mokopuna. Kāore tētahi pūnaha reo e noho motuhake mai i tētahi anō pūnaha. Engari kē ia, ka kotahi mai ngā reo hei puna reo matua e whakawhiti ai te ākongā i ōna mōhiotanga kia māmā ake, kia tere ake hoki te ako i ngā reo.

Kotahi anake te "wāhi whakahaere reo" i te roro e āhei ai te mokopuna ki te whakawhiti i ngā mōhiotanga i waenga i ngā reo⁷, ā, mā tēnei e pakari ake ai te ako i te reo. Ka taea e te mokopuna te ako ētahi āhuatanga reo, ētahi mātauranga, ētahi pūkenga rānei i tētahi reo ka whakawhiti ai ki reo kē. Ki te tautokona tēnei tukanga e te kaiako, ka mārama ake, ka tika ake hoki te whakawhitinga (me te ako).

Ko te tikanga o '*te āta whakaako kia whakawhitia*', ko te whai wāhi atu o te kaiako o Te Reo Rangatira ki te katoa o te reo e mōhiotia ana, e whakamahia ana hoki e te mokopuna hei āwhina i tana ako i ētahi āhuatanga reo hou. Nō reira, me mahi tahi ngā kaiako o Te Reo Rangatira me ngā kaiako o reo kē ki te hoahoa i ngā hōtaka reo e reretahi ai ngā mahi ako i ngā reo. Mā te whakaako i ngā momo kupu, i ngā pūtakenga kōrero, i ngā rautaki rānei e ōrite ana i te wā kotahi, kia reretahi ai rānei, ka māmā ake, ka tere ake hoki te ako.

I ngā tau 7-8, kei te whakamahi pea te mokopuna i te ipurangi hei tautoko i tana ako puta noa i te marautanga. Ko te tikanga o tēnei, ko tana whai wāhi atu pea ki ngā pārongo i te reo Pākehā, ā, me tautoko ia ki te wetewete me te whakamāori i ērā pārongo mā roto mai i te reo Māori.

Tukuna he wā e whakaharatau ai te mokopuna i ngā āheinga reo whai take, tērā ka whakamahia i te ao motuhenga, hei tauira:

- ko te tuku me te whai tohutohu
- ko te whakarāngi me te whakaraupapa i ētahi āhuatanga, mahi, taputapu rānei
- ko te wehewehe me te whakaraupapa pārongo
- ko te whakatairite me te whakatauaro i ngā whakaaro
- ko te kōrero paki, ko te urupare, ko te matapae.

Me whakaharatau ngā āheinga reo puta noa i te huhua o ngā horopaki me ngā momo kōrero.

⁷ Cummins, J. (2008). Teaching for Transfer: Challenging the Two Solitudes Assumption in Bilingual Education. In N. H. Hornberger (Ed.), *Encyclopedia of Language and Education* (pp. 1528-1538). Springer.

Ko te Rangaranga Reo ā-Tā

Ko te Rangaranga Reo ā-Tā te huarahi whakaako i te pānui me te tuhi. I ahu mai tēnei huarahi whakaako i te mātai pūnaha ioio (taha roro me te tukatuka reo), i te mātai wetewete reo, me te mātai hopu reo kia mārama, kia nahanaha, kia tāpiripiri te whakaakona o te pānui me te tuhituhi.

I tēnei huarahi whakaako, ka kitea, ka ākona ngā wāhanga whāiti o te reo (pēnā i ngā oromotu me ngā orotuhi), ā, ka hoki atu, ka hoki atu te ākongā ki ēnei ākoranga. Mā konā e tipu ai te mātauranga, e pakari ai te pūmahara, e pakari ai te ngā pūkenga te mōkopuna ki te pānui me te tuhi i te whānuitanga o ngā momo kōrero.

E ono ngā kaupapa o te Rangaranga Reo ā-Tā, arā, ko:

1. Te aroā weteoro me te aroā oromotu
2. Te oro arapū ā-tā
3. Ngā kūoro me te tautohu kupu
4. Te mātai wetekupu (ko te mātauranga e pā ana ki te hanga tika o te kupu)
5. Te tātaikupu (ko te whakatakoto tika i ngā kupu i te rerenga kōrero)
6. Te kawenga tikanga reo (ko te tikanga o te kupu, o te kīanga, o te kōrero).

I tēnei tūārere, ko te aronga o te Rangaranga Reo ā-Tā ko ngā kaupapa e toru; arā, ko te mātai wetekupu, ko te tātaikupu me te kawenga tikanga reo.

I ia kaupapa, ka tautohua:

- ngā hua whakaako – ngā mātauranga hei whakaako
- te raupapa whakaako – te raupapa o te whakaako i aua mātauranga
- te wā whakaako – te wā e tika ana kia whakaakona aua mātauranga.

Ko te Whakaako Reo Whai Ngohe

Mātāmua mai ai ko te mokopuna me ōna wheako i te ara whakaako o te Whakaako Reo Whai Ngohe (Task-based Language Teaching, TBLT). Ka hoahoa ngā kaiako i ngā tūmahi (arā, ngā ngohe, ngā kaupapa mahi, ngā matapaki, me ngā rapanga) e kōrero tonu ai ngā mokopuna⁸ Ka tautoko te TBLT i te whanaketanga o ngā pūkenga reo ā-waha, ā-tuhi anō hoki mā roto mai i ngā āhuatanga matua e toru:

1. te arotahi ki te tikanga ake – ka arotahi te mokopuna ki te mārama o āna kōrero
2. te arotahi ki te momo reo – ka ako te mokopuna ki te whakapuaki i tōna katoa, kia hāngai, kia whai hua
3. te arotahi ki te wetereo – ka ako te mokopuna i ngā āhuatanga wetereo.

E whakaatuhia ana ēnei āhuatanga i ngā whenu o Te Reo Rangatira.

I tēnei tūārere, kua whanake kētia ngā pūkenga o te pānui, o te tuhi, o te whakarongo, me te kōrero. Ahakoa he wāhi tonu tō te whakapakari i ēnei pūkenga, ka taea te arotahi ki te whakarongo, ki te pānui, ki te kōrero, me te tuhi mō te pūtaka o te ako reo. Me hāngai ngā ngohe ka whakamahia i tēnei tūārere ki tēnei aronga.

E hiranga tonu ana te reretahi o ngā kaupapa marau-hanumi (ngā tūmahi) hei whakaū i te māramatanga o te mokopuna ki te hāngai katoa o te ako reo me ngā pūkenga reo.

Kia Kotahi Hāora ia Rā

Me whakaako ngā mokopuna i ngā tau 0-8 ki te pānui me te tuhituhi mō te kotahi hāora ia rā. Tērā pea, ka hua mai te kotahi hāora nei i ngā akoranga motuhake, i ngā akoranga rānei o ētahi atu wāhanga ako o te marautanga.

⁸ Willis D. & Willis J. (2007). *Doing Task-based Teaching*. Oxford University Press. .p. 1

Ko te Whai Wāhi atu ki ngā Kōrero

Ko ngā kōrero e whai wāhi ai ngā mokopuna i tēnei tūārere, ka whai hua pea hei tauira mō ā rātou anō kōrero, mō ā rātou anō tuhituhi, mō ā rātou anō whakawhitinga kōrero ā-tā hoki, puta i ngā pūtaketanga whakawhiti kōrero whānui. Ko ētahi o ngā pūtaketanga whakawhiti kōrero me toro e te mokopuna i te Tūārere 3, ko:

- te taki
- te paki
- te tohutohu/hātepe
- te whakaahua
- te whakamārama
- he whakapuakanga ahurea.

E whānui ana ngā hōputu o ēnei pūtaketanga whakawhiti kōrero - ā-tāhiko, ā-tā, ā-pāhorau rānei (hei tauira, ngā pōhi pāhopori, ngā tuhinga karere, ngā pānui whakaahua, ngā whakairo, ngā tukutuku, ngā āhuatanga hoki nō te taiao).

I te kōwhiringa o ngā whakawhitinga kōrero mā te mokopuna i tēnei tūārere, me whai whakaaro te kaiako ki tētahi kohinga:

- ka āhuareka, ka ngahau hoki
- e āta whakamahia nei te reo whakaahua me te reo peha
- ka mārama te whakawhitinga whakaaro mō te pūtake o te mahi a te kaitito
- ka whakaatu i ngā āhuatanga me ngā pūtakenga whānui
- e whānui nei ngā rerenga kōrero me te puna kupu
- ka wero i ngā whakaaro me ngā tirohanga ki te ao
- ka whakaata i ngā tirohanga me ngā wheako e kanorau ana
- ka tiri i ngā mōhiotanga me ngā māramatanga ā-ahurea (tae atu ki ō te rohe)
- e whai wāhi nei ngā tuhinga poto me ngā tuhinga roa, ngā kōrero auaha, ngā kōrero o nāianeī me ngā kōrero o nehe anō hoki.

Rautaki Whakaako - He Taurira Noa⁹

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūāreere 3: Tau 7-8			
Te ako tūhura			
<p>Kupu Hou Ka whakarite te mokopuna i tētahi wero kia eke te maha o ngā kupu hou ka ākona i te rangi, i te wiki rānei ki tētahi taumata. Ka āta whai te mokopuna i ngā kokenga. Whakaritea te angawā i te tīmatanga (h.t., kotahi marama).</p>	<p>Te Kōrero Paki ā-Rōpū I ngā rōpū e rima, e ono rānei te nui, ka waihanga ngā mokopuna i tētahi kōrero ā-rōpū e ai ki tā rātou e pai ai. Me whakaae rātou i mua i te tīmata ki te āhua o te kōrero me te hunga mā rātou te kōrero. Whāngaihia atu he kupu ki te kaikōrero tuatahi ki te hiahia. Whakaritea he herenga wā mō ngā kaikōrero katoa. Ka āpiti tēnā mema, me tēnā mema o te rōpū i ētahi kōrero, ā, i tōna tikanga me ōrite te āhua me te hā. Kia oti ngā kōrero, matapakina te reo me te hanganga i whakamahia e rātou.</p>	<p>Ngā Tirohanga Rerekē Ka tuhi, ka kōrero rānei te mokopuna e pā ana ki tētahi āhuatanga mai i te tirohanga a tētahi kiripuaki kua whakaaturia i tētahi pakiwaitara, i tētahi ata/pikitia, i tētahi toi rānei.</p>	<p>Mahi Toi Hoahoaina tētahi toi e whakaatu ana i tētahi whakataukī kua ākona, kua rangahaua rānei e te mokopuna. Tirohia rānei tētahi toi me te whakaahua i tāu e kite ai, e rongu ai hoki. Ko te aha te kaupapa, te karere rānei e hiahia nei te ringatoi ki te whakaatu? Tuhi hautaka Ka whakamahi te mokopuna i te atamai hangahanga, ētahi atu pūmanawa matihiko rānei hei tuhi i te hautaka, i te hauhiko rānei e hopu ana, e huritao ana hoki i ōna whakaaro, i ōna kare ā-roto, me ngā wheako.</p>
Te ako arahanga			
<p>Arawhata Ārepa Whakamahia te Arawhata Ārepa, ka kuhuna atu ai tētahi tiwae mō ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro.</p> <p>He Kōrero Kua Tapahia Ka tō tēnei ngohe i te aronga o ngā ākongā ki ngā āhuatanga o tētahi kōrero (h.t., ngā kārawarawa me te wetereo). Tuhia anō tētahi kōrero, tētahi tukanga rānei e mōhiotia ana. Tuhia ia rerenga ki tētahi ngaku kāri, ngaku pepa rānei. E tōia ai te aro o ngā ākongā ki te wetereo o ngā rerenga, wāwāhia ngā rerenga ka tuhia ai ngā wāhanga ki ngā ngaku. Tīrangorangohia ngā ngaku, ka tohaina atu ai ki ngā ākongā i ngā rōpū - kia kotahi te ngaku ki tēnā, ki tēnā ākongā. Ka pānui tēnā ākongā i tāna ngaku, ko tēnā i tāna, ka matapaki ai te rōpū e whiwhiria ai te raupapa o te kōrero e tika ana. Kia kaua rawa rātou e whakaatu i ā rātou ngaku pepa ki ētahi atu i te rōpū.</p>	<p>Huatau matua Whakarongo pīkari: Ka whakarongo te mokopuna ki tētahi oro, ka mātaki rānei i tētahi ataata. I a rātou e whakarongo ana, ka tuhi tīpoka e pā ana ki ētahi kōrero whāiti (h.t., ngā kupu kiko, ngā taipitopito, ngā kaupapa). Kātahi ka matapakina tā rātou i rongu ai, i kite ai hoki, ā, ka whakatauria ā-rōpūtia te huatau matua o te kōrero me te take e pēnei nei ō rātou whakaaro.</p> <p>Mahere Huatau Tukuna tētahi rārangi o ngā kupu matua e pā ana ki tētahi kaupapa ki te mokopuna. Ka tuhi te mokopuna i ētahi rārangi i waenga i ngā kaupapa e whai pānga ana me te tuku i tētahi whakamārama poto e pā ana ki te pānga.</p> <p>Ngohe Whakakī Āputa Waihanga tētahi whakakī āputa ā-tuhi, ā-whakarongo rānei, mā te whakakore i ngā momo kupu ka taea te whakakapi ki ētahi atu kupu.</p>	<p>Kōrero Āmio He rautaki hei akiaki i ngā matapakinga. Kuhuna atu ngā paearu pēnei i te mihi ki te kaikōrero me te āhei ki te whakahē, ki te whakaae rānei. He kōrero anō mō te rautaki nei.</p> <p>Kōrerotia! Ka tuku a Kōrerotia! i ngā mahi whakaharatau i te kōrero tene. Ka waihanga te kaiako i tētahi rārangi kaupapa hei matapaki mā te ākongā. Ka kōwhiria matapōkeretia tētahi kaupapa, ka poto noa iho te wā whakarite, kātahi ka tukuna kia kōrero mō tētahi wā kua whakarite (me kī, kia rua, kia toru meneti rānei).</p> <p>Tautohetohe Waihanga tētahi kohinga kaupapa māmā hei matapaki, hei tautohetohe mā ngā ākongā. Whakaritea ngā ākongā ki ngā rōpū matapaki iti, ā, ka tuku tēnā mema, me tēnā mema i tētahi whakaaro e pā ana ki tā rātou kaupapa. I a rātou e whakarongo ana ki ētahi atu rōpū, ka āhei rātou ki te tautohe i ngā kōrero ka puta.</p>	<p>Ruri Taimana Ka tito te mokopuna i tētahi ruri e pā ana ki tētahi kaupapa mā te whakamahi i ngā kupu me te reo kua ākona e ia. Ka taea e te kaiako te whakarite te paearu mō te ruri, pēnei i te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rārangi 1: he upoko • Rārangi 2: kia rua ngā tūingoa e pā ana ki te kaupapa • Rārangi 3: kia toru ngā tūmahi • Rārangi 4: kia rua ngā tūāhua • Rārangi 5: he kīwaha. <p>Te Waihanga Kōrero Mai i ngā Momo Kupu Tukuna ētahi kīwaha me ētahi ororite ki te mokopuna. Me kuhu te mokopuna i ēnei ki tētahi kōrero, ki tētahi tuhinga taketake rānei.</p>

⁹ Hei taurira noa iho ēnei o ngā tikanga whakaako whai hua e hāngai pū ana ki ngā whāinga. E ākina ana ngā kaiako kia whakamahia te huhua o ngā rautaki whakaako, ērā kua taunakitia te whai hua.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7–8			

Te ako arahanga

<p>He Kāri Kupu ā-Matihiko Ka whakamahi te mokopuna i te atamai hangahanga, i tētahi atu pūmanawa matihiko rānei ki te whakarite i ētahi kari kupu hei ako i ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro.</p>	<p>Tuhinga Paki Pānuitia, waihangatia rānei tētahi tuhinga paki. Tohutohua te mokopuna kia whētuitui i tētahi pepa e mātua ai te nui o ngā whētuinga mō ngā kaupapa matua i te tuhinga. Ka tā te mokopuna i ngā kaupapa matua kia tika te raupapa, ka whakamahi ai i te tauira ā-whakaahua hei takirua ā-waha, ā-tuhi hoki/rānei i te kōrero.</p>	<p>Tauhokohoko Ka tukuna tētahi rawa ki tēnā mokopuna, ki tēnā mokopuna hei "hoko" atu mā rātou. Ka whai rātou kia whakapakepakatia ō rātou hoa kia hiahia ki te rawa. E pai ana te mahi takirua me te whai wā poto ki te whakarite i ā rātou kōrero. Ākina ngā mokopuna kia tuku pātai i a rātou e whakarongo ana.</p>	
--	--	--	--

Te ako horipū

<p>Tūtohi Whakauru Tautokona te mokopuna kia ako i ētahi reo hou mā te waihanga i ngā tūtohi whakauru.</p> <table border="1" style="margin-left: 20px;"> <thead> <tr> <th>Tūmahi</th> <th>Pū tautuhi</th> <th>Tūingoa</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Tikina</td> <td></td> <td>pōro.</td> </tr> <tr> <td>Horoia</td> <td>te/ngā</td> <td>tūru.</td> </tr> <tr> <td>Whiua</td> <td></td> <td>waka.</td> </tr> </tbody> </table> <p>Ko te Aha te Ture? Tukuna ētahi tauira maha o te whakamahi i tētahi āhuatanga wetereo whāiti (h.t., te pūmuri ai). Ka whakawhanake, ka whakamātau hoki te mokopuna i tētahi ture e pā ana ki tērā āhuatanga.</p>	Tūmahi	Pū tautuhi	Tūingoa	Tikina		pōro.	Horoia	te/ngā	tūru.	Whiua		waka.	<p>Kōrero Tīrangorango Kōwhiria ngā kōrero e rua e tino rerekē ana te momo reo o tēnā o tēnā kōrero (h.t., te tohutohu me te mihi). Kutia ngā kōrero kia maha ngā kīanga, ka tīrangorangohia ai. Ka whiriwhiri te mokopuna i ngā kōrero e rua.</p> <p>Tūtohi Whai Tikanga Tukuna tētahi tātauira tūtohi ki te mokopuna e mau nei ngā upoko, pēnei i te Kupu, i te Pikitia, i te Whakamārama, i te Tauira. Ka whakaoti te mokopuna i te tūtohi mā te tuhi i ngā kupu kaupapa ka kitea i ā rātou mahi ako.</p>	<p>Whakarāpopoto Kōrero 4/3/2 He tikanga whai hua tēnei hei whakawhanake i te matatau o te reo ā-waha. Ka tuku ngā ākongā i te kōrero kotahi ki ngā kaiwhakarongo e toru, heoi, ka poto iho te wā i ia kōrerotanga.</p>	
Tūmahi	Pū tautuhi	Tūingoa													
Tikina		pōro.													
Horoia	te/ngā	tūru.													
Whiua		waka.													

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
----------	------------	------------------	-----------

Tohu Ako: Tūārere 3: Tau 7-8

Taura Reo

<p>Rerenga Rereāhua (Kua pau i a ia te kai.) Rerehāngū (Kua pānuitia te pukapuka.)</p> <p>Wetereo Rerewā (Nō/I te taenga mai o ...; Ka haere ana koe ...)</p> <p>Aho tūpono (Ki te haere koe ... Ki te kore koe e haere ...)</p> <p>Pūmuri ai (Haere ai mātou ki ...)</p> <p>Kupu hono (Otirā, Nā/Nō reira)</p> <p>Whakakāoretanga Ehara māku e ... / Ehara nāna i ...</p> <p>Ehara mā/mō/nā/nō ...</p> <p>E kore e ...</p> <p>Kīhai i ...</p>	<p>Kūmua ā- (tae ā-tīnana, utu ā-haora, hui ā-tau)</p> <p>kau- (kauawhi, kauhoe, kauhanga, kauhuri, kaumoana, kauneke, kaupare, kaupapa)</p> <p>tau- (tauawhi, tautohe, taukinikini, tauutuutu)</p> <p>whā- [whaka] (whāinu, whākao, whākoekoe, whākuru, whāngongo)</p> <p>Reo Raupapa Kia oti tēnā ka ..., Kātahi anō ... ka ..., I muri iho...</p> <p>Whakatairite Rite pū tēnei ki tēnā.</p> <p>Whakaputa Whakaaro Inā hoki ..., Otirā..., Heoi anō ...</p> <p>Te Reo Tūhono i te Take me te Pānga Ko te take ..., Koinā i pērā ai</p> <p>Pātai He aha i kore ai e ...? He ... nō ... i kore ai e ...</p>	<p>Timatanga Kōrero Mihi E rere atu ana taku manu kōrero ...</p> <p>Nau mai, haere atu taku reta ki te mihi atu ...</p> <p>Whakamihī Kei hea mai nei koe.</p> <p>Reo Tautoko Tika tonu tāu. Kei konā au.</p> <p>Whakakore Kāore au mō te hiahia. Kei a koe mō tēnā.</p> <p>Pātai He aha koe i ... ai? Nā te aha i ... ai? Nā wai i...? Mā wai e...? He aha te hononga ki ...? He aha ō whakaaro mō/e pā ana...? He whakaaro anō ōu?</p>	<p>Whakataukī Kīwaha Reo Whakataurite Me he ..., Ānō nei ..., Me te mea nei ...</p> <p>Reo Whakaahua Wera ana ngā hihi o te rā.</p> <p>Te Huahuatau He manu tioriori a Kere.</p>

Tūārere 1
Tau 0-3

Tūārere 2
Tau 4-6

Tūārere 3
Tau 7-8

Tūārere 4
Tau 9-10

Tūārere 5
Tau 11-13

Tūārere 4 Tau 9-10

Whenu			
Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Toi Mokopuna			
He kaingākaunui te mokopuna ki te tika o te reo.	He whakaaro arohaehae te mokopuna.	He whai whakaaro te mokopuna ki te āhua o tana whakapuaki i ōna whakaaro.	He whai hua, he auaha, he Māori te whakamahi a te mokopuna i te reo.
Tohu Ako: Tūārerere 4: Tau 9-10			
Whāinga			
Ka aro te ako a te mokopuna ki te tika o te mārama me te whakamahi i te whānui o ngā kupu kaupapa me ngā rerenga kōrero tuatini.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te tātari i ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-ataata hoki.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te whakawhiti kōrero kia hāngai.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te tātari me te whakamahi i te reo kia auaha.
Kia Mataara			
	Hei te mutunga o te tau 9, me mārama te mokopuna ki te tikanga o te pūtake whakawhitiwhiti kōrero, me te pānga o te pūtake ki te reo ka whakamahia.		

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
----------	------------	------------------	-----------

Tohu Ako: Tūārere 4: Tau 9–10

Te Ngako o te Whāinga

Mā te Kaiako

<p>Tau 9 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hihiri tana whakawhānui i te puna kupu • wehewehe, kia whakamahi hoki i te reo ōkawa me te reo ōpaki • tika tana whakamahi i te whānuitanga o ngā āhuatanga wetereo me ngā rerenga. 	<p>Tau 9 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • arotake i te tika me te pono o ngā kōrero • whakamahi i ngā āhuatanga whāiti o te kōrero (ā-tā, ā-waha) • tuhi, kia kōrero, kia whakaatu hoki i ētahi pūtake kua tohua. 	<p>Tau 9 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whai whakaaro ki te pūtake, ki te takune, me te minenga i te wā o te whakawhiti kōrero • whakautu i ngā pātai matawhawhati • whai whakaaro ki ngā whakaaro o ētahi atu • hāngai te whakamahi i te reo tinana hei whakaatu i te whakaae me te whakahē. 	<p>Tau 9 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ngākau pohewa • whakawhānui i te puna kupu hei tautoko i te whakaaro pohewa.
<p>Tau 10 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • popoto te reo kōrero, te reo tuhi me te reo ataata • tika tana whakamahi i te whānui haeretanga o ngā āhuatanga wetereo me ngā rerenga. 	<p>Tau 10 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamāori i te whānuitanga o ngā momo kōrero • whakaputa i te whānuitanga o ngā momo kōrero. 	<p>Tau 10 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakarite whakaaro e ai ki ngā taunakitanga • whai take, kia huhua āna rautaki whakawhiti whakaaro, rautaki urupare. 	<p>Tau 10 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • āta whiriwhiri i tōna reo, i āna tuone, me āna whakapuakanga • tautohu me te whakamārama i ngā āhuatanga ake o ngā momo kōrero, tae atu ki ngā kōrero ā-rohe • whakawhanake i tōna ake hā whaiaro.

Mā te Mokopuna

<p>Kei te ako au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te kōrero pū ki te kaupapa • te tuku i ngā pātai tuwhera • te whakatika i tāku ake mahi, tae noa atu ki aku kārawarawa • te whakamahi i te huhua o ngā momo rerenga i a au e tuhi ana. 	<p>Kei te ako au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whai kia mārama ake aku tuhinga mā te whakamahi i ngā mea pēnei i ngā upoko me ngā whakapūaho • te tuku pātai e pā ana ki tāku e pānui ai, e rongu ai, e kite ai hoki • te aro ki ngā tikanga ka whakamahia e ngā kaikōrero, e ngā kaituhi rānei mō ngā take rerekē. 	<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ētahi huarahi anō hei kōrero, hei tuhi rānei e ai ki te take, e ai hoki ki te tangata e whakawhiti kōrero tahi nei au. <p>Kei te ako hoki au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whakatau whakaaro me te tuku i ērā whakaaro • te mihi ki ētahi atu whakaaro. 	<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ngā kupu maha me ngā huarahi hei whakaahua i ngā mea. <p>Kei te ako hoki au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whakapuaki me te tuhi e ai ki tōku ake wairua • te tito huarite me te whakamahi kupu kia āhuareka ai aku kōrero.
---	---	---	--

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārerere 4: Tau 9-10			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te whakapakari te mokopuna i ōna pūkenga reo e āhei ai ia ki te whai wāhi atu ki ngā akoranga i ngā taumata tuākana o te marautanga. Me whai wāhi atu ngā kupu kaupapa ki tana puna kupu e whānui haere ana. Kei te mōhio haere te mokopuna ki ōna hapa wetereo, ā, me āki ia kia whakatika whaiaro i aua hapa, inarā i āna tuhinga. Kei te arorau, kei te nahanaha haere āna tuhinga me āna kōrero.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna ki te huritao i tāna e pānui ai, e kite ai, e rongō ai rānei. Ka taea e ia tētahi kaupapa te rangahau, te tātari ngā ōritenga me ngā rerekētanga i waenga i ngā ariā, me te tuku i tētahi whakarāpopoto o ngā kōrero matua. Kei te pakari haere ōna pūkenga tautohu i ngā kōrero pono me ngā kōrero kāore i te pono, heoi, me tautoko tonu tana taha arohaehae.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna kia tika tana whai wāhi ki ngā whakawhitinga kōrero. Me nui āna huarahi kōrero e āhei ai ia ki te whakapuaki i ōna whakaaro kia mārama. Me tautoko pea ia ki te whakarite i āna ake tirohanga ki ētahi kaupapa.</p> <p>Tukuna ngā āheinga, ākina hoki ia kia whai wāhi atu ki ngā matapakinga hei whakaharatau i tana whakapuaki i ōna whakaaro kia mārama, kia hāngai hoki ki te hunga whakarongo, ki te horopaki me te take.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna ki te whakapuaki i ōna whakaaro kia auaha. Ākina ia kia whakamātau i ngā kupu me ngā oro e pārekareka ai, e kawea atu ai hoki tōna ake "reo" ki āna tuhinga me āna titonga.</p> <p>Tukuna ngā āheinga maha kia whakamātau te mokopuna i te huhua o ngā kōrero auaha pēnei i te waiata, i te haka, i te pakiwaitara, i te pūrākau me te toikupu.</p>

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūāreke 4: Tau 9–10			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te whakamahi i ngā kupu kaupapa me ngā kupu.</p> <p>Kei te ako hoki ia ki te whakamahi tika i te whānuitanga o ngā rerenga me ngā āhuatanga wetereo tuatini, pēnā i te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pūtohu me te tūkē (h.t., [tumu] + kē, rawa, tonu; āhua, kaha, mātua, paku +[tumu]) • reo tūhono i te take me te pānga • kīanga wā • rerenga hāngū • whakakāoretanga • pātai tuwhera. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te tuku pātai e pā ana ki ngā kōrero ka tae ki a ia.</p> <p>Kei te ako ia ki te whakamahi i te huhua o ngā momo pātai, pēnei i te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Me pēhea ... • Mā/Nā te aha ... • He aha i ... ai ... • He aha i kore ai ... • Nōnāhea i ... • Hei aha te ... 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te whakawhiti kōrero kia hāngai te reo.</p> <p>Kei te ako ia ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mihi ki whakaaro kē (h.t., tēnā koe i tēnā whakaaro, e ai ki..., hei whai atu i ..., hei tautoko i ..., tautoko ana i ...) • whakamahi i ngā kupuhono (h.t., kātahi ka, heoi anō, nā reira, heoi, heoi anō...) • whakamahi i ngā pūriro (h.t., mā, mō, nā, nō, tā, tō, ā, o...) • whakamahi i ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro • whakamahi i te reo tautoko. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamahi i te huhua o ngā nuka reo me ngā momo reo hei kawē i ōna whakaaro • whakamahi i te huhua o ngā kupu pūhui me ngā kupu tuatini hei whakaniko i āna tuhinga, i āna titonga rānei. <p>Kei te mārama, ā, ka whakamahi hoki ia i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te reo peha • ngā whakataukī • te huarite • ngā kīwaha • ngā kīpeha ngā kīrehu • ngā huahuatatau me ngā kupu whakarite • ngā reo ā-iwi. <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, ka whai wāhi atu te mokopuna ki te huhua o ngā momo pūtākenga. Ko ngā momo pūtākenga, ko:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te taki • te paki • te tohutohu • te whakaaahua • te whakawhere.
<p>Tau 9 Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna kia tika haere te whakamahi i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whānuitanga o ngā kupu kaupapa puta noa i te marautanga (h.t., te pūāhua, te papatipu, te tautika, te mahere hoahoa) • te reo ōkawa me te reo ōpaki (h.t., Kei te karanga a Rongo = Kua reri te kai) • te whānuitanga o ngā āhuatanga wetereo me ngā rerenga, tae noa atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - ngā tohutō - ngā kārāwarawa - ngā rerenga whakakāhore - ngā pātai tuwhera (h.t., He aha koe i whakaaro pēnā ai?) - ētahi whatinga o ngā ture o te reo. 	<p>Tau 9 I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • arotake i te tika me te pono o ngā kōrero, tae noa atu ki te: <ul style="list-style-type: none"> - tautohu i te haukume me te kōrero horihori - matapaki i ngā kōrero arotoka, i ngā kōrero taupatupatu, me ngā kōrero nenekara - pānui me te whakarongo i tua atu i ngā kupu - tautohu i te pono rānei o ngā puna pārongo • whakamahi i ngā āhuatanga tuhi whāiti (h.t., ngā upoko, ngā upoko iti, ngā whakaaahua, me ngā whakapūaho) • tuhi, ki te kōrero, ki te whakaatu hoki i ētahi pūtāke kua tohua, pēnei i: <ul style="list-style-type: none"> - te tono/ui - te tuku whakaaro - te whakamōhio - te whakawhanaungate whakapuaki kare ā-roto - te whakaaahua - te tohutohu - te whakamārama - te whakangahau - te mihi. 	<p>Tau 9 I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • aro atu ki te pūtāke, ki te takune, me te minenga ka whakawhiti kōrero ana hei whiriwhiri i ngā rautaki reo, i ngā rautaki whakawhitiwhiti hoki e tika ana • urupare ki ngā pātai ohorere mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whakarongo pīkari - whai kia mārama te pātai (h.t., Tēnā koa, whakamāramahia mai te ...; Koinei te tikanga o tō pātai?) - wāwāhi i te pātai, ka urupare ai ki ia wāhanga • whai whakaaro ki ngā whakaaro o ētahi atu, tae noa atu ki te whakamahi, ki te toai, ki te whai mārama rānei ki ētahi tirohanga kē atu • whakamahi i te reo tinana e tika ana hei whakaatu i te whakaae me te whakahē, tae noa atu ki ngā tuone, ki ngā nekehanga karu, māhunga rānei, me te āhua o te tū, o te noho rānei. 	<p>Tau 9 I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhanake i tana pohewatanga mā roto mai i te kōrero paki, i te whakataua, i te tito ohia, i ngā tūāhuatanga tene me te urupare ki ngā pātai tuwhera • whakawhānui i tana puna kupu hei tautoko i tana pohewatanga mā te whakawhānui ake i āna kupu āhua me āna kupu kakare.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūāreere 4: Tau 9-10			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 10</p> <p>Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kōrero, ki te tuhi, ki te whakaatu hoki kia popoto mā te: <ul style="list-style-type: none"> - tautohu i ngā kupu kāore e hiahiaatia ana - whakamahi i ngā kupu hāngai katoa - mōhio āhea whakamahia ai ngā kupu māmā - pare i ngā taipitopito kāore e whai tikanga ana - whakamahi i ngā kupuhono ki te waihanga rerepūhui • whakamahi i te whānui haeretanga o ngā āhuatanga wetereo me ngā rerenga, tae noa atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - te pūmau o te whakamahi i te wāmahia me te takitahi/takitini - ngā pūtohu me ngā kupuhono hei whakakaha, hei whakaheke rānei i te hā o te reo - ngā momo rerenga huhua hei kōrero, hei tuhi, hei whakaatu tika i ngā kaupapa ki huarahi kē. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 10</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamāori i te whānuitanga o ngā kōrero mō ngā pūtake o: <ul style="list-style-type: none"> - te ako - te pārekareka - te whai pārongo - te rangahau i ngā huatau me ngā whakaaro e tukituki ana - te wehewehe i ngā meka me ngā whakaaro noa - te mārama ki ngā tikanga ka whakamahia e ngā kaituhi, e ngā kaitā pikitia, e ngā kaikōrero, e ngā kaiwhakaari hoki • whakaputa i te whānuitanga o ngā kōrero mō ngā pūtake o: <ul style="list-style-type: none"> - te tuku tohutohu - te whakangahau - te tuku pārongo - te tuku i ōna ake me ō ētahi atu whakaaro - te whakaahua me te whakamārama i tāna e ako nei me te take e pēnā ana. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 10</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakatakoto whakaaro e ai ki ngā taunaki (h.t., Ki ōku whakaaro... E pēnei ana ōku whakaaro tā te mea...) • whakamahi i ngā rautaki huhua kia tika ai te whakawhiti kōrero me te urupare, tae noa atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - te tuku i ngā pātai e hāngai ana - te āta whiriwhiri i te reo ka whakamahia e ia - te huritao ki te whai hua rānei o te reo me ngā tikanga i whakamahia. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 10</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whiriwhiri i te reo, i ngā tuone, me ngā whakapuakanga ka whakamahia e ia mā te whai whakaaro ki: <ul style="list-style-type: none"> - te pūtake - te momo kōrero - te minenga - te pānga me te hua - te mārama • tautohu me te whakaahua i ngā āhuatanga o ngā momo kōrero huhua (me ngā kōrero ā-rohe) pēnei i: te haka, te waiata, te pakiwaitara, te pūrākau, te reo pāpāho, te toikupu me te whakaari • whakawhanake i tōna ake hā o te whakapuaki mā te whakamātau i te huhua o ngā kupu, o ngā hā, me ngā āhuatanga reo.
<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna e mārama ake ai ngā whakawhitinga kōrero, me hāngai pū, me whai raupapa.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna i te hāngai ake o ētahi kōrero i ētahi atu, ā, me pēhea hoki e mōhio ai ki te tika me te pono o ētahi puna mātauranga.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna he pānga ō te pūtake, ō te hunga whakarongo, ō te horopaki me te kaupapa ki te whakawhitinga kōrero.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p>Kei te ako te mokopuna i te pārekareka o te reo hei huarahi e puta ai ngā whakaaro me ngā whakapuakanga auaha.</p>

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūāreke 4: Tau 9–10			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Ako Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakaaro ā-waha (te kōrero me te pānui ā-waha hei aroturuki i tōna ake reo me te reo o ōna hoa) whakatika whaiaro hei whakamahi i ngā ture wetereo pānui whakatika whakapuaki anō whakarāpopoto whakaraupapa kōrero (ā-waha, ā-tuhi hoki). 	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te tīpako i ngā kōrero hei whakawhirinaki māna.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> hīkaro kia mōhio ki te tikanga o te kōrero i tua atu i ngā kupu whakatūturu i ngā kōrero wāwahi i ngā kōrero ki ngā wāhanga e taea ana whakarāpopoto i ngā huatau matua whakatairite me te whakatauaro i ngā puna mātauranga me ngā tirohanga maha rangahau ki te whakatōpū i ngā kōrero me ngā taunakitanga tautohu i ngā kaupapa, i ngā whakaaro, i ngā karere matua rānei. <p>Whakaakona te mokopuna kia whakamāori i ngā huatau kua whai wāhi atu ia i reo kē mā te whakauru i ērā huatau ki ngā mea e mōhio kē nei ia i te reo Māori, mā roto hoki i te reo Māori.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te kōwhiri i ngā rautaki whai hua mā te whakawhiti kōrero kia hāngai.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> toai i te kōrero tuku i ngā pātai tuwhera whakahāngai i te reo ki te horopaki waihangā anō. 	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te whakamātau i te reo.</p> <p>Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> paparuatanga orokati tārua hauoro, te kahaoro me te hā pukuhohe huritao hei arotake i te whai hua rānei.
<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Ākina ngā mokopuna kia tautoko i ētahi atu ki te whakapakari i ō rātou reo.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Ākina ngā mokopuna kia huritao i ō rātou ake whakapono, me ngā whakapono o ētahi atu.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Whakaakona ngā mokopuna kia ngākau whakaute ki ngā tangata e whakawhiti kōrero tahi nei rātou.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Ākina ngā mokopuna kia auaha ō rātou reo.</p>

Hei Tautoko i te Ako

Tikanga Whakaako

Ka whakaatu tēnei wāhanga ako, Te Reo Rangatira, i te pūmau o te hononga i waenga i te tuakiri, te reo, me te whakaaro¹⁰. E whai hua ai te whakaako reo, me whai whakaaro te kaiako ki te Whare Tapa Whā¹¹ o te mokopuna – ki tōna taha hinengaro, taha wairua, taha tinana, taha whānau hoki. He pānga ō ēnei taha ki te ako, ki tōna hauora anō hoki. Ko te tūāpapa ia ko te whakapono o te mokopuna ki a ia anō hei ākongā, inarā, hei ākongā reo.¹²

Kia Puta te Ihu o ia Mokopuna

He rerekē te tere o te ako a tēnā mokopuna, a tēnā mokopuna. Ko te tikanga o te ako kauawhi i te horopaki o te ako i te reo, ko te waiho mā ngā hiahia o ia mokopuna te hōtaka ako e ārahi. Ka taea te whakamahi ngā paearu whāiti e kitea ana i **Te Ngako o te Whāinga** hei ārahi i ngā kōrero ki te whānau me te ākongā e pā ana ki ō rātou whakaarotau ako. Mā te pēnā e whanake tonu ai, e angitu tonu ai ia mokopuna.

E puta ai te ihu i ngā akoranga reo me manawa kai tūraru te mokopuna^{13,14}. Me whakatītina ngā āhuatanga o te akomanga me te ako i te pono, i te whakaaro nui, me te mahitahi kia rongō ai ngā mokopuna katoa i te taiao haumarū e pai ai te whai tūraru i a rātou e ako reo ana. Whakatipuria te māia o te mokopuna ki te whakawhiti kōrero mā te waihanga i tētahi tino taiao ako reo i roto i te akomanga:

- rumakina ngā mokopuna ki te reo Māori mā ngā rauemi ataata, ngā pānui whakaahua, ngā pukapuka, ngā rauemi oro, me ngā rauemi rongorau
- tukuna ngā āheinga me ngā wāhi e māmā ai te mahi takirua, te mahi ā-rōpū, me te whakaari
- whakaritea he wāhi e puta ohore ai ētahi kaupapa, ētahi rauemi rānei hei whakahihiko i te kōrerorero me te manawa reka
- poipoia he taiao kauawhi e tau ai te wairua o te mokopuna ki te hapa.

Ko ngā hangarau tauawhi ka whakaiti i ngā tauārai ki te ako i te reo tētahi anō huarahi hei āwhina i te mokopuna whaikaha. Mā te whakamahi i ēnei momo pūmārō, pūmanawa, taputapu rānei e whakamanahia ai te mokopuna kia ako tūhake, e āta hāpaitia ai tana whai wāhi atu ki te ako. Mō te roanga o ngā kōrero mō ngā hangarau tauawhi me ētahi taura, toroa te paetukutuku a Te Tāhuhu o te <https://www.education.govt.nz/education-professionals/schools-year-0-13/learning-support/who-assistive-technology>

Te Hanganga o te Hōtaka Ako i te Reo

E āhuareka ai tētahi hōtaka ako reo me tuku ngā mokopuna kia whai wāhi atu ki ō rātou ake huarahi ako. Me kuhu atu ngā waehanga e whai ake nei ki tētahi hōtaka ako reo:

Te ako tūhura – ko tā te kaiako he tuku i ētahi ngohe whānui ki te mokopuna hei tūhura, hei whakaharatau hoki i te reo. Mā konā e whakawhiti atu ai te reo i te pūmahara maupoto ki te pūmahara mauroa. He mea nui te whakaharatau e pai ai te ako.

Te ako arahanga – ko tā te kaiako he whakarite ngohe mā te mokopuna, engari kāore e herea te reo me ngā tikanga hei whai mā te mokopuna. Kei te mokopuna kē te tikanga mō te reo ka kōrerohia, ka tuhia, ka whakaatuhia rānei e ia, me te āhua o tana kawē i te mahi. Engari me whakamahi ngā ngohe nei i ngā mātauranga kua mau kē i te mokopuna kia māmā ake ai, kia tere ake ai te ako i te mātauranga hou.

¹⁰ Pere, R. (1994). *Ako: Concepts and Learning in the Māori Tradition*. Te Kohanga Reo National Trust Board.

¹¹ Durie, M. H., 1985. "A Maori perspective of health", *Social Science & Medicine*, Elsevier, vol. 20(5), pages 483-486, January.

¹² Johnston, M., Hood, N., Aitken, G. (2004). *A knowledge-rich curriculum underpinned by the science of learning*. Ministry of Education.

¹³ Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

¹⁴ Brown, H. D. (1994). *Principles of Language Learning and Teaching*. Prentice Hall.

Te ako horipū – ko tā te kaiako he āta whakaaro ki tana whakaako i te reo (mā te whakatauirā, mā te whakamārama, mā te whakaatu, mā te kōrero) i runga i te whanake haeretanga o ngā whakapapa reo o te mokopuna. Ka nahanaha, ka whakakaupapa te whakaatu a te kaiako i ngā hanga hou o te reo, i ngā akoranga hou o te reo kia taea ai e te mokopuna te ako ētahi reo kāore pea e āheitia e ia. I te tukanga ako, he mea nui hoki te whai hua o te whakahoki kōrero ki te mokopuna.

I ngā **tau 9-10**, me tautoko te hōtaka reo i te mokopuna ki te whakawhanake i ngā pūmanawa ako motuhake. Ka whakaharatau te mokopuna i ngā akoranga i tōna kotahi, i te taha o ētahi atu hoki. Ko tā te kaiako he whakaruruhau, he noho hei rauemi ina hiahiatia, ā, he tuku hoki i ngā kōrero hei whakapakari i te ako.

Te ako tūhura	Te ako arahanga	Te ako horipū
---------------	-----------------	---------------

Ko te Āta Whakaako kia Whakawhitia

Ko ngā reo o te mokopuna te tūāpapa o tōna tuakiri. E whai hua ai te hōtaka whakaako o Te Reo Rangatira, me urutau ki ngā wheako me ngā reo o te mokopuna.

Mēnā he reo anō o te mokopuna (reo Pākehā, reo kē atu rānei), me aro te hōtaka o Te Reo Rangatira ki te āhua o te noho tahitanga o ngā reo ka ākona, ka whakamahia hoki e te mokopuna. Kāore tētahi pūnaha reo e noho motuhake mai i tētahi anō pūnaha. Engari kē ia, ka kotahi mai ngā reo hei puna reo matua e whakawhiti ai te ākongā i ōna mōhiotanga kia māmā ake, kia tere ake hoki te ako i ngā reo.

Kotahi anake te “wāhi whakahaere reo” i te roro e āhei ai te mokopuna ki te whakawhiti i ngā mōhiotanga i waenga i ngā reo¹⁵, ā, mā tēnei e pakari ake ai te ako i te reo. Ka taea e te mokopuna te ako ētahi āhuatanga reo, ētahi mātauranga, ētahi pūkenga rānei i tētahi reo ka whakawhiti ai ki reo kē. Ki te tautokona tēnei tukanga e te kaiako, ka mārama ake, ka tika ake hoki te whakawhitinga (me te ako).

Ko te tikanga o ‘te āta whakaako kia whakawhitia’, ko te whai wāhi atu o te kaiako o Te Reo Rangatira ki te katoa o te reo e mōhiotia ana, e whakamahia ana hoki e te mokopuna hei āwhina i tana ako i ētahi āhuatanga reo hou. Nō reira, me mahi tahi ngā kaiako o Te Reo Rangatira me ngā kaiako o reo kē ki te hoahoa i ngā hōtaka reo e reretahi ai ngā mahi ako i ngā reo. Mā te whakaako i ngā momo kupu, i ngā pūtakenga kōrero, i ngā rautaki rānei e ōrite ana i te wā kotahi, kia reretahi ai rānei, ka māmā ake, ka tere ake hoki te ako.

I ngā tau 9-10, kei te whakamahi pea te mokopuna i te ipurangi hei tautoko i tana ako puta noa i te marautanga. Kei te kawē hoki pea ia i ētahi rangahau i te hapori. Ko te tikanga o tēnei, ko tana whai wāhi atu pea ki ngā pārongo i te reo Pākehā, ā, me tautoko ia ki te tūhura me te whakamāori i ērā pārongo mā roto mai i te reo Māori.

Ka whai wāhi atu hoki ki te whakamahinga o te ara whakaako o te āta whakaako kia whakawhitia i tēnei tūārere te whakaako i ngā pūkenga reo whai take ka taea te whakawhiti ki ngā tūāhuatanga o te ao motuhenga (h.t., te whakapuaki whakaaro, te tono āwhina, te whakarāpopoto kōrero, te mihi tangata, te tuku tohutohu, te tuku kōrero me ngā whakaaro rānei. Me whakaharatau ngā āheinga reo puta noa i te huhua o ngā horopaki me ngā momo kōrero.

¹⁵ Cummins, J. (2008). Teaching for Transfer: Challenging the Two Solitudes Assumption in Bilingual Education. In N. H. Hornberger (Ed.), *Encyclopedia of Language and Education* (pp. 1528-1538). Springer.

Ko te Whakaako Reo Whai Ngohe

Mātāmua mai ai ko te mokopuna me ōna wheako i te ara whakaako o te Whakaako Reo Whai Ngohe (Task-based Language Teaching, TBLT). Ka hoahoa ngā kaiako i ngā tūmahi (arā, ngā ngohe, ngā kaupapa mahi, ngā matapaki, me ngā rapanga) e kōrero tonu ai ngā mokopuna¹⁶ Ka tautoko te TBLT i te whanaketanga o ngā pūkenga reo ā-waha, ā-tuhi anō hoki mā roto mai i ngā āhuetanga matua e toru:

1. Te arotahi ki te tikanga ake – ka arotahi te mokopuna ki te mārama o āna kōrero
2. Te arotahi ki te momo reo – ka ako te mokopuna ki te whakapuaki i tōna katoa, kia hāngai, kia whai hua
3. Te arotahi ki te wetereo – ka ako te mokopuna i ngā āhuetanga wetereo.

I tēnei tūārere, kua whanake te mokopuna i ngā pūkenga kaupapa o te pānui, o te tuhi, o te whakarongo, me te kōrero. Ahakoa he wāhi tonu tō te whakapakari i ēnei pūkenga, ka taea te arotahi ki:

- te whakarongo, te pānui, te kōrero, me te tuhi mō te pūtaka o te ako reo
- te pānui, te whakarongo, te tuhi, me te kōrero mō te ako puta noa i te marautanga.

E hiranga tonu ana te reretahi o ngā kaupapa marau-hanumi (ngā tūmahi) hei whakaū i te māramatanga o te mokopuna ki te hāngai katoa o te ako reo me ngā pūkenga reo. Ka tautoko ngā kaupapa marau-hanumi i te whakamahinga o te ako me ngā pūkenga i ngā horopaki o te ao motuhenga.

I Tūārere 4, ka hāngai tonu, ka whai hua tonu te nuinga o ngā tūmahi me ngā rautaki i whakamahia rā i ngā tūārere o mua, heoi, e arotahi ana ki te kaha o te whakamahinga o ngā tikanga, o ngā rautaki, me te reo whakaniko.

Ko te Whai Wāhi atu ki ngā Kōrero

Ko ngā kōrero e whai wāhi ai ngā mokopuna i tēnei tūārere, ka whai hua pea hei tauira mō ā rātou anō kōrero, mō ā rātou anō tuhituhi, mō ā rātou anō whakawhitinga kōrero ā-tā hoki, puta i ngā pūtaketanga whakawhiti kōrero whānui. Ko ētahi o ngā pūtaketanga whakawhiti kōrero me toro e te mokopuna i te Tūārere 4, ko:

- te taki
- te paki
- te tohutohu/hātepe
- te whakaahua
- te tohe
- he whakapuakanga ahurea.

E whānui ana ngā hōputu o ēnei pūtaketanga whakawhiti kōrero - ā-tāhiko, ā-tā, ā-pāhorau rānei (hei tauira, ngā pōhi pāhopori, ngā tuhinga karere, ngā pānui whakaahua, ngā haka, ngā waiata, ngā pūrākau, ngā rotarota, ngā whakaari, ngā whakairo, ngā tukutuku, ngā āhuetanga hoki nō te taiao).

I te kōwhiringa o ngā whakawhitinga kōrero mā te mokopuna i tēnei tūārere, me whai whakaaro te kaiako ki tētahi kohinga:

- ka āhuareka, ka ngahau hoki
- e whai wāhi ai ngā whakawhitinga kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-tā hoki
- ka whai take te whakamahinga o te reo auaha
- e whānui nei te kupu e whāiti ana ki te kaupapa me ngā reretuatini
- ka tika te whakawhitinga whakaaro
- ka wero i ngā whakaaro me ngā tirohanga
- ka whakaata i ngā tirohanga me ngā wheako e kanorau ana
- ka tiri i ngā mōhiotanga me ngā māramatanga ā-ahurea (tae atu ki ō te rohe)
- e whai wāhi nei tuhinga poto me ngā tuhinga roa, ngā kōrero auaha, ngā kōrero o nāianeī me ngā kōrero o nehe hoki.

¹⁶ Willis D. & Willis J. (2007). *Doing Task-based Teaching*. Oxford University Press. p. 1.

Paerewa Tautokorua NCEA

E whakawhiwhia ai te mokopuna ki te tohu o NCEA me mātua tutuki i a ia ngā whiwhinga e 20 i ngā paerewa tautokorua o Te Reo Rangatira me te Pāngarau, o te Literacy me te Numeracy rānei. Kia kotahi anake te whakatutukitanga, ā, e wātea ana ngā paerewa tautokorua nei ki ngā mokopuna o te tau 9, ā haere ake.

Mō te roanga o ngā kōrero me ngā rauemi e tautoko ana i ngā paerewa tautokorua o Te Reo Matatini, torohia atu ngā paetukutuku nei:

Kei te pae tukutuku a NZQA te whānuitanga o ngā kōrero e pā ana ki ngā paerewa tautokorua mō Te Reo Matatini. Ka kitea ngā paerewa paetae, me ngā rauemi tautoko, ngā tautuhinga aromatawai me ngā taura aromatawai.

<https://www2.nzqa.govt.nz/ncea/subjects/select-subject/te-reo-matatini-me-te-pangarau/>

Toroa tēnei pae tukutuku mō ētahi rauemi tautoko me ngā pārongo e pā ana ki ngā paerewa tautokorua a NCEA mō Te Reo Matatini.

<https://ncea.education.govt.nz/mi/te-reo-matatini-me-te-pangarau/te-reo-matatini/te-ako>

Rautaki Whakaako – He Taurira Noa¹⁷

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 4: Tau 9-10			
Te ako tūhura			
<p>Ngā Kēmu Kupu Tukuna he wā ki te mokopuna kia tākaro i ngā kēmu kupu (h.t., te Pikinare, te Whakatakune.</p>	<p>Ngā Tirohanga Rerekē Ka tuhi, ka kōrero rānei te mokopuna e pā ana ki tētahi āhuatanga mai i te tirohanga a tētahi kiripuaki kua whakaaturia i tētahi pakiwaitara, i tētahi ata/pikitia, i tētahi toi rānei.</p>	<p>Ngā Kokonga e Whā He momo tautohetohe tēnei ngohe. Me whakaatu te mokopuna i tōna tūnga e pā ana ki tētahi take whāiti (tino whakaae, whakaae, whakahē, tino whakahē) mā te tū ki tētahi kokonga o te rūma. Ka whakamārama i ōna whakaaro ki te rōpū i taua kokonga. Ko tā ia rōpū he whakarāpopoto i ō rātou whakaaro, ka tautohe ai i tō rātou tū ki te karaehe.</p>	<p>Waiata Ka kōwhiri te mokopuna i tētahi waiata hei whakarongo, hei whakaatu, hei matapaki māna. Ka kōwhiri i tāna e whakaatu ai me te huarahi e whakaaturia ai.</p> <p>Huarite I ngā rōpū iti, ka whakamahi ngā mokopuna i te atamai hangahanga ki tito i tētahi huarite, tētahi toikupu, tētahi rotarota rānei. Kātahi, mā tēnā, mā tēnā mokopuna te titonga e rāwekeweke kia rongō ai i tōna ake wairua me tōna ake hā.</p>
Te ako arahanga			
<p>Ngā Mahere Huatau Tukuna tētahi rārangi o ngā kupu matua e pā ana ki tētahi kaupapa ki te mokopuna. Ka tuhi te mokopuna i ētahi rārangi i waenga i ngā kaupapa e whai pānga ana me te tuku i tētahi whakamārama poto e pā ana ki te pānga.</p> <p>Te Whakahāngai i Tētahi Kaupapa Tukuna he kaupapa, he rapanga, he pūāhua, he tono rānei ki te mokopuna. Ka pēhea tā te mokopuna whakahāngai i tēnei ki te tumuaki, ki te poari rānei o te kura? Ki ō rātou hōa? Ko ēhea momo kōrero rerekē ēra ka whakamahia pea e rātou (h.t., te īmēra me tētahi āpitihanga)?</p> <p>Te Whakarōpū i Ētahi Kupu Whāiti mō Tētahi Take Ā muri i te waihanga ngātahi i tētahi rārangi kupu whānui me te akomanga e pā ana ki tētahi kaupapa, tae noa atu ki ngā kupu kaupapa me ngā kupu whakaahua, tonoa te mokopuna kia whakarōpūtia ēra kupu e ai ki tā rātou ake paearu. Ka tapaina ai tēnā rōpū me tēnā rōpū ki te upoko e whakaaturia ai te take e noho tahi ai ēra kupu.</p>	<p>Whakarāpopoto Kōrero 4/3/2 He tikanga whai hua tēnei hei whakawhanake i te matatau o te reo ā-waha. Ka tuku ngā ākonga i te kōrero kotahi ki ngā kaiwhakarongo e toru, heoi, ka poto iho te wā i ia kōrerotanga.</p> <p>He Rautaki Whakaaro Ataata Whakamahia tētahi toi whai mana, tētahi ata rānei hei tīmatanga mahi. Ka āta tiro tiro, ka matapaki hoki ngā ākonga i tā rātou e kite ai, me whakamahi rawa rātou i ngā taunakitanga hei tautoko i ō rātou whakaaro. Ka tuku te kaiako i ngā pātai e whā: <ul style="list-style-type: none"> E aha ana te aha i te pikitia nei? He aha tāu e kite nei e pērā ai ō kōrero? He aha anō ka kitea e tātou? He aha tāu e āpiti ai ki te ata, ā, he aha ai? He kōrero anō mō te rautaki nei.</p> <p>Ngā Rerekētanga o ngā Kōrero Ka kōwhiri te mokopuna i ngā kōrero e rua e pā ana ki te kaupapa kotahi, ā, ka tautohu i ngā rerekētanga o ngā kōrero e rua. Ko ngā tūāhuatanga, ko te reo ā-iwi, ko te tārai kiripuaki hoki pea ētahi āhuatanga kōrero.</p>	<p>Tautohetohe Whakaritea tētahi kaupapa e hāngai ana hei tautohetohe mā ngā ākonga, ahakoa ōkawa mai, ōpaki mai rānei. Tukuna kia rerekē te roa o te wā whakarite ki ngā ākonga.</p> <p>Te Kimi Rongōā Whakaritea ngā rapanga hei whakaoti ā-takitahi, ā-rōpū rānei mā ngā ākonga. Me whakamārama ngā ākonga i te huarahi i whāia hei whakaoti i te rapanga.</p> <p>Kōrerotia! He mahi kōrero tene a 'Kōrerotia!' Whakamahia ngā pūāhua e tuku ana i ngā rapanga, i ngā kaupapa tautohe rānei e hiahia ai te ākonga ki te tuku i tētahi whakaaro. He kōrero anō mō te rautaki nei.</p> <p>Te Whakahāngai ki te Hunga Whakarongo Tīpakohia tētahi kōrero ōkawa, ōpaki rānei ka tuhia anō ai, ka whakahāngaitia ai rānei ki tētahi hunga whakarongo me tētahi take rerekē.</p>	<p>Whakaari Ka tuhi te mokopuna i tā rātou ake whakaari/ mōteatea/waiata ā-ringa, ā, ka whakaritea he whakaaturanga.</p> <p>He Rautaki Whakaaro Ataata Whakamahia tētahi toi whaimana, tētahi ata rānei hei tīmatanga mahi. Ka āta tiro tiro, ka matapaki hoki ngā ākonga i tā rātou e kite ai, me whakamahi rawa rātou i ngā taunakitanga hei tautoko i ō rātou whakaaro. Ka tuku te kaiako i ngā pātai e toru: <ul style="list-style-type: none"> E aha ana te aha i te pikitia nei? He aha tāu e kite nei e pērā ai ō kōrero? He aha anō ka kitea e tātou? He kōrero anō mō te rautaki nei.</p> <p>Mahi Toi Ka tiro te mokopuna ki tētahi ata toka, ki tētahi toi rānei ka whakaahua ai i tāna e kite ai, e rongō ai hoki. Ko te aha te kaupapa, te karere rānei e hiahia nei te ringatoi ki te whakaatu? Ko te aha ngā tikanga ka whakamahia e ia? Ko te aha te hirainga ki a koe hei waihanga i tāu ake toi?</p>

¹⁷ Hei taurira noa iho ēnei o ngā tikanga whakaako whai hua e hāngai pū ana ki ngā whāinga. E ākina ana ngā kaiako kia whakamahia te huhua o ngā rautaki whakaako, ēra kua taunakitia te whai hua.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 4: Tau 9-10			
Te ako arahanga			
	<p>Te Waihanga Kāhua Kaituhi Ka kōwhiri te mokopuna i ngā kōrero e rua (neke atu rānei) a te kaituhi kotahi, ka waihanga ai i tētahi kāhua kaituhi mō tērā kaituhi e tāmuramura ana i ngā āhuatanga o tōna hātuhī.</p>	<p>Te Waihanga Tātaitanga Whakaahua Whakarongo/Mātakitaki i ngā kōrero ā-waha. Waihangatia tētahi tātaitanga whakaahua whai tapanga e whakaatu ana i te āhua o te kōrero ā-waha. Kuhuna atu ngā taurira.</p>	
Te ako horipū			
<p>Raupapa Kōrero Whakawehea, ka waihanga anō ai i te kōrero, i ētahi wāhanga rānei o te kōrero. Ka tautoko tēnei ngohe i ngā ākonga kia kite i te āhua o tā ētahi atu kaituhi whakaraupapa i ngā whakaaro i tētahi tuhinga. Ka whakamahi hoki rātou i tō rātou mōhio ki te reo hei whakahono anō i te kōrero.</p> <p>Ngā Tikanga Whakaaro Hoahoainga ngā tātairira me ngā tikanga whakaaro e hāngai ana ki ētahi pūtakenga whāiti o te tuhi hei āwhina i ngā ākonga ki te whakawehe me te whakaraupapa i ō rātou whakaaro.</p>			<p>Ngā Taurira Nuka Reo Ka wehewehe te mokopuna i tētahi waiata, i tētahi atu momo kōrero rānei ka tāmuramura ai i ngā taurira o te paparuatanga, o te orokati tārua, me te whakatangata.</p>
Taurira Reo			
<p>Rerenga Ka māku ngā kākahu i te ua. Kua pānuitia kētia te pukapuka.</p> <p>Pūtohu [tumu] + kē, mā, noa, rawa, tonu Kei te taetae <i>tonu</i> mai rātou. I tūpono <i>noa</i> rāua ki te tangata.</p> <p>[tumu] + anō, hoki, anake, rānei, pea I kuhu mai <i>anō</i> te kuia. Ko au <i>pea</i> hei hoa mōu.</p> <p>kaha, āta, āhua, mātua, paku, tata, tere, tino + [tumu] Kei te <i>kaha</i> whai ia i tana hiahia. He <i>āhua</i> roa te haere. I <i>āta</i> kōrerotia te kaupapa.</p> <p>Te Reo Tūhono i te Take me te Pānga Nā te ... ai Kia ... ai Koinā i ... ai Koinā te take ... me te aha ...</p> <p>Raupapa I konā ka..., Hei konā ka ... Ka tahi, ka rua...</p> <p>Ngā Whakakāhoretanga Kia kaua e ... Kāore anō kia ... E kore e ... Mei kore ake ...</p>	<p>Pātai Nā wai i ...? Mā wai e ...? Me pēhea...? He aha i ... ai ...? Nōnāhea i ... ai? Āhea ... ai?</p> <p>Whakaputa Whakaaro Hei tā ... E ai ki a ... Anei ko tāku ... Ko tāku atu ... Ko taku kupu ki a koe ... Ki a au nei ... Ki taku mōhio ... Engari e mea noa ana au ...</p> <p>Kupuhono I runga anō i ... Āpitihiā ki ...</p>	<p>Kupuhono Heoi anō, Otirā, Ahakoa tonu, Engari anō, Me te aha, ...</p> <p>Rirohanga pūriro (h.t., mā, mō, nā, nō, tā, tō, ā, ō...)</p> <p>Puna kupu kupu taurite, kupu āhuarite, kupu tauaro</p> <p>Te Reo Tūhono i te Take me te Pānga Nā te mea, Kia</p> <p>Reo Akiaki Ka mau te wehi o ... Kāore i kō mai, i kō atu i ... Kāore i tua atu i ...</p> <p>Reo Tautoko Tika tonu tāu Tēnā koe i ōu ... Koia! Kotahi atu! Āna! E mea ana koe!</p> <p>Reo Whakahē Nā wai tāu! Nō hea tāu!</p>	<p>Ngā Tūpou Kōrero kiritūnei, kiritūnā, kiritūrā Ngāi tātou</p> <p>Whakataukī "Mahia te mahi hei painga mō te iwi", nā Te Puea Hērangi</p> <p>Kupu Taurite, Kupu Tauaro makariri, mātao, mātaotao, māeke - anu nui, hira, whai take, whai tikanga - iti, hakahaka tere, kakama, hohoro - pōturi</p> <p>Huarite Whākana mai ngā karu pūkana o Nani Tūhana!</p> <p>Kīwaha Kia pai mai hoki!</p> <p>Kīpeha Ka noho rātou hei ahikā ki te tiaki i te papakāinga o te whānau.</p> <p>Kīrehu He kino te reka o tēnei keke.</p>

Tūārere 1
Tau 0-3

Tūārere 2
Tau 4-6

Tūārere 3
Tau 7-8

Tūārere 4
Tau 9-10

Tūārere 5
Tau 11-13

Tūārere 5 Tau 11-13

Whenu			
Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha

Toi Mokopuna			
He kaingākaunui te mokopuna ki te tika o te reo.	He whakaaro arohaehae te mokopuna.	He whai whakaaro te mokopuna ki te āhua o tana whakapuaki i ōna whakaaro.	He whai hua, he auaha, he Māori te whakamahi a te mokopuna i te reo.

Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11-13

Whāinga			
Ka aro te ako a te mokopuna ki te tika o te mārama me te whakamahi i te whānui haere o ngā kupu whāiti me ngā rerenga kōrero tuatini.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te kōtuitui me te tātari arohaehae i ngā pārongo.	Ka aro te ako a te mokopuna ki te whakawhiti kōrero kia whakahangahanga, kia ngākau aroha.	Ka aro te ako a te mokopuna ki ngā whakamahinga auaha o te reo.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūāreere 5: Tau 11-13			

Te Ngako o te Whāinga

Mā te Kaiako

<p>Tau 11 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kōrero me te tika haere o te reo • whakamahi i ngā kupu kāore i te pērā rawa te auau • mārama me te whakamahi i ngā rerenga kōrero tuatini me ngā rerepūhui • mārama ki ngā āhuatanga o ngā reo ā-iwi. 	<p>Tau 11 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • matapaki i te kaupapa e ākona ana • whakatairite me te whakatauaro i ngā kōrero/ tuhinga • huritao i tāna i pānui ai, i rongo ai, i kite ai rānei • tātari arohaehae i ngā kōrero me ngā tuhinga pāpāho. 	<p>Tau 11 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhiti kōrero mō te huhua o ngā pūtakenga reo • whakamārama i te pānga o te horopaki ki te reo • whakamahi i te huhua o ngā rautaki reo. 	<p>Tau 11 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamārama i ngā āhuatanga motuhake o ētahi momo reo • whakamahi i te huhua o ngā tūāhua • tautohu i ngā nuka reo • whakawhanake i tētahi reo me tētahi hātahi motuhake • whakamahi i ngā momo reo o ngā horopaki ā-ahurea me te whakamārama i ngā āhuatanga Māori ake nei o te reo.
<p>Tau 12 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhānui i tana puna o ngā kupu kāore i te auau • tuhi me te tika o te wetereo • waihanga i ngā kōrero kia arorau, kia nahanaha. 	<p>Tau 12 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kōtuitui i ngā kōrero mai i ngā puna maha • tuhi i ngā tuhinga whakawhere. 	<p>Tau 12 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhiti kōrero mō te huhua o ngā pūtakenga reo • whai wāhi atu ki ngā tautohetohe me ngā matapakinga • tātari i ngā pūāhua whakawhitinga kōrero tuatini. 	<p>Tau 12 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tātari i te reo tohu tikanga me ētahi atu nuka reo • whakamātau i ngā rerenga, i ngā kupu me ngā kīanga o te reo • whakamahi i te reo peha hei waihanga pohewa me te tuku manawataki.
<p>Tau 13 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamahi i ngā kupu me ngā kīanga motuhake • tuhi i ngā reretuatini me te tika o te wetereo • whakamahi i ngā āhuatanga o tōna reo ā-iwi • whakamahi i ētahi kupu me ngā kīanga kia ōkawa ake ai tōna reo. 	<p>Tau 13 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • arotake i ngā tautohe • aro atu ki te horopaki me ngā kōrero tuku iho e whai pānga ana ki ngā tuhinga me ngā tautohe • whakamārama i ngā hononga i waenga i ngā whakaaro. 	<p>Tau 13 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhiti kōrero mō te huhua o ngā pūtakenga reo • whai wāhi ki ngā kaupapa ārita • waihanga i ngā tautohe kia matawhānui, kia tūhonohono • kōrero me te whakahangahanga ki te marea. 	<p>Tau 13 Tautokona te mokopuna kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamahi i te reo tohu tikanga i tōna reo ā-waha, ā-tuhi hoki • auaha te whakamahi i te reo.

Mā te Mokopuna

<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ētahi kupu kāore i te pērā rawa te auau • ētahi kupu kaupapa • te āhua o ētahi atu reo ā-iwi. <p>Kei te ako hoki au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te kōrero kia mārama, kia hāngai pū • te whakamārama i ngā whakaaro kia nui ake ngā taipitopito • te tuhi i aku kōrero kia pai ake ai te rere • te kōrero me te tuhi ōkawa • te whakamahi i ētahi āhuatanga o tōku ake reo ā-iwi. 	<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ngā huarahi hou hei whakawhere i te tangata. <p>Kei te ako au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whiriwhiri mēnā e pono ana ngā pārongo • te whakatairite i ngā pārongo māi i te huhua o ngā puna • te parahau i ōku whakaaro • te whakamārama i te pūtake me te hua • te whakaputa i ngā tuhinga roa ake • whakaatu i ngā meka, i ngā pārongo, me ngā raraunga • te tuhi i ngā tohutoro me ngā rārangi puna kōrero. 	<p>Kei te ako au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whakamahi i ngā taunakitanga hei tautoko i taku tirohanga • te rongo i te wairua o te rūma • te whai whakaaro ki tā ētahi atu e rongo ana, e whakaaro ana rānei. • tuku i aku kōrero kia whakahangahanga ake ai. 	<p>Kei te ako au i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ētahi kupu he maha ōna tikanga. <p>Kei te ako au ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whakamahi i te reo tohu tikanga • te waihanga i āku ake kupu me āku ake kīanga • te whakapuaki i ngā kōrero ki kupu kē atu kia āhuareka ake ai • te tito waiata, haka, pao, tauparapara, whaikōrero, me te karanga.
---	--	--	--

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11-13			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te āta mirimiri te mokopuna i ōna pūkenga reo e āhei ai ia ki te whai wāhi atu ki ngā akoranga i ngā taumata tuākana o te marautanga. Mā te whānui haeretanga o tāna puna kupu me tōna mōhio ki te reo e hāngai ake ai tōna reo ā-waha, ā-tuhi hoki, e mārama ai hoki ia ki ngā tuinga kaupapa. Kei te mōhio haere te mokopuna ki ōna hapa wetereo, ā, kua taea e ia ērā te whakatika, inarā i āna tuinga. Kei te arorau, kei te nahanaha haere āna tuinga me āna kōrero. Kua tau te mokopuna i roto i ngā pūāhua reo ōkawa.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna kia hōhonu ake te whakaaro huritao i tāna e pānui ai, e kite ai, e rongō ai rānei. Me tuku ngā āheinga e matapaki ai ia i tāna e pānui ai, e kite ai hoki hei whakahōhonu i tōna mārama me te whai i ngā hononga. Ka tautoko tēnei i a ia ki te kōtuitui pārongo me te whakatipu i te hinengaro tātari.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna ki te whakatakoto i āna tirohanga i ngā whakawhitinga kōrero kia arorau. Kei te ako anō ia ki te whakapuaki i te whakaaro rerekē me te ngākau whakautu tonu ki ētahi atu. Me tautoko pea ia ki te whakapuaki whakaaro i mua i te marea.</p> <p>Whakaakona te mokopuna kia whakatakoto i ōna whakaaro e puta ai ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi hoki e nahanaha ana me te whakamahi i ngā taunakitanga hei tautoko i ōna whakaaro.</p>	<p>Te Āhua o te Mokopuna Kei te ako te mokopuna ki te whakauru i te hōhonu o te whakaaro ki tōna reo ā-waha, ā-tuhi hoki mā te whakamahi i te reo tohu tikanga, i ngā kaupapa me te reo peha.</p> <p>Tukuna ngā āheinga maha e tūhura ai, e waihangā ai te mokopuna i te huhua o ngā kōrero paki ā-waha, ā-tuhi hoki, pēnei i te waiata, i te pao, i te mōteatea, i te haka, i te pakiwaitara, i te pūrākau, i te reo pāpāho, i te toikupu, me ngā whakaari.</p>
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te waihangā kia tika i te reretuātini, arā te rerenga aho maha (h.t., Kei te pīrangi te kaiako kia hoki wawe mai ngā ākonga i te puna kaukau i ngā Mane).</p> <p>Kei te ako hoki ia ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wehewehe i ngā kupu e āhua rite ana te tikanga • āta kōwhiri i ngā kupu ka whakamahia e ia. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo I tēnei tūārere, kei te ako te mokopuna i ngā reretuātini e mārama ai ngā hononga, tae noa atu ki ngā ōritenga me ngā rerekētanga, ki te pūtaka me te hua hoki (h.t., e...ai, kia..., kia... ai, E...ai..., nā reira..., mā .... ka, ko tā..., he..., kātahi ka...).</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te whakarite, ki te tuku hoki i ōna ake whakaaro.</p> <p>Kei te ako ia ki te whakamahi i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ngā kupuhono (h.t., waihoki, ka mutu, manohi anō, nā whai anō, kāti...) • ngā pūriro (h.t., mā, mō, nā, nō, tā, tō, ā, ō...) • ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro • ngā aho pūtaka (h.t., nā te mea, e... ai; kia; kia...ai; inā hoki...) • te reo whakaniko • te reo akiaki. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Kei te ako te mokopuna ki te whakamahi i te huhua o ngā nuka reo auaha me ngā pūtakenga kōrero hei kawē i ōna whakaaro.</p> <p>Kei te mārama, ā, ka whakamahi hoki ia i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te reo peha • ngā tuone • te reo (tautahi, taurua, tauroru) • ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro • ngā kiwaha • ngā kīpeha • ngā kīrehu • ngā huahuatau me ngā kupu whakarite • ngā reo ā-iwi. <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, ka whai wāhi atu te mokopuna ki te huhua o ngā momo pūtakenga. Ko ngā momo pūtakenga, ko:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whakamārama • te tautohe • te whakamārama pūtaiao • te whakangahau • te whakawhere • te tūhono ki te ao Māori.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
----------	------------	------------------	-----------

Tohu Ako: Tūāreere 5: Tau 11-13

Te Roanga o te Kōrero

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 11</p> <p>Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kōrero me te tika haere o te reo • whakamahi i ngā kupu kāore i te pērā rawa te auau, pēnei i ngā kupu motuhake puta noa i te marautanga (h.t., tōpana, koranehe, horahanga) • whakamahi i te huhua o ngā rerenga kōrero tuatini (h.t., Me āta kōrero kia mārama ai ō hiahia) • whakamahi i ngā rerepūhui i te wā o te tuhi, o te kōrero rānei (h.t., Ka tautau te tamaiti, ā, ka taka iho ki te wai) • tautohu i ngā āhuatanga o te reo ā-iwi mā te whakatairite i ngā āhuatanga o ētahi reo ā-iwi kē atu. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 11</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • matapaki i tētahi kaupapa mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whakaahua ā-kupu i ngā huatau matua - taunaki i ngā huatau me ngā whakaaro ki ētahi taurira - tautohu i ngā hononga i waenga i ngā huatau - tautohu i ngā pānga o te kōrero i puta i te waha, i te tuhinga, i te whakaaturanga rānei - whakaatu i ngā meka, i ngā pārongo, me ngā raraunga hoki - whakakaupapa i ngā whakaaro kia nahanaha ai te takoto - whakaatu i ngā whakaaro kia poto, kia honohono ngā kōrero - whakamahi i ngā kupu e hāngai ana, e whai take ana. • whakatairite me te whakatauaro i ngā kōrero/ tuhinga mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whakamārama i te pūtake o te kōrero - tautohu i ngā āhuatanga e ōrite ana, me ngā āhuatanga e rerekē ana i waenga i ngā kōrero - tautohu i ngā whāinga me ngā rautaki a ngā kaikōrero me ngā kaituhi • huritao i tāna i pānui ai, i rongō ai, i kite ai, i mahi ai rānei mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whakamārama i ngā pārongo kua tae atu ki a ia - tuku me te whakautu i ngā pātai e pā ana ki ngā mahi i mahia ai, mō te take i mahia ai, mō te tangata nāna te mahi, mō te wā hoki - arotake i te tika, i te pono rānei o ngā puna kōrero - tātari i ngā kōrero kua pānuitia, kua rangona rānei i te reo Pākehā kia taea ai te whakamāori. • tātari arohaehae i ngā kōrero me ngā tuhinga pāpāho (tae atu ki te pāhopōri, te ao tuihono, te ao pāpāho whānui) mā te: <ul style="list-style-type: none"> - arotake i te hāngai, i te whai hua rānei o ngā pārongo - tautohu i ngā haukume - tautohu i ngā tikanga whakawhere. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 11</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhiti kōrero mō te huhua o ngā pūtakenga reo, tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - te whakamōhio - te tohutohu - te whakamārama - te whakamihhi - te whakapuaki whakaaro - te whakaahua i te tangata, i ngā mea, me ngā kaupapa - te matapae • whakamārama i te pānga o te horopaki ki te reo mā te: <ul style="list-style-type: none"> - tautohu i ngā tāngata (ko wai mā?), i te wāhi (i hea rā?), i te kaupapa, me (he aha kē?) me te kawenga (i pēhea rā?) • whakamārama i ngā pānga o ēnei āhuatanga ki te reo i whakamahia <ul style="list-style-type: none"> - whakamārama i te pānga o te reo i whakamahia ki te mārama o te kōrero, ki te kaha hoki o te aro atu a te hunga whakarongo, a te hunga pānui rānei • whakamahi i te huhua o ngā rautaki reo (tirohia Ngā Tini Mata o te Ako) mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whiriwhiri i te rautaki e tino hāngai ana - tika o te whakamahi i te rautaki - urutau i te reo kia hāngai ki te rautaki - whakatutuki i te pūtake o te whakawhitinga kōrero. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 11</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakamārama i ngā āhuatanga motuhake o ētahi momo reo (h.t., te tipako kupu me te paparuā kōrero kia tika ai te manawataki i te haka, te pohewa me te orokati tārua i te toikupu) • whakamahi i te huhua o ngā tūāhua hei whakaahua i: <ul style="list-style-type: none"> - ngā āhuatanga ka kitea, ka pāngia, ka rangona rānei (h.t., te māeneene, te mātotoru, te pāhare) - ngā āhuatanga, i ngā pūmanawa o ngā tāngata, o ngā huānga, o ngā whanaungatanga (h.t., tōtōpū, mehameha, kōmā) • tautohu i ngā nuka reo pēnei i te orokati tārua, i te oropuare tārua me te ororite • whakawhanake i tētahi reo me tētahi hātuhī motuhake mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whakamātau i ngā tāera tuhituhi me te huhua o ngā momo rerenga - whakapakari i tōna mōhio ki te kupu - whakamahi i ētahi hā rerekē - tito i te whānuitanga o ngā momo kōrero. • whakamahi i ngā momo reo o ngā horopaki ā-ahurea me te whakamārama i ngā āhuatanga Māori ake nei o te reo, pēnei i te mihi, i te pepeha, i te pao, i te karakia, i te tauparapara, me ngā āhuatanga ake o te reo ā-iwi.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11-13			

Te Roanga o te Kōrero

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 12</p> <p>Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhānui i tana puna kupu kore auau mā te: <ul style="list-style-type: none"> - kōwhiri i ngā kupu e hāngai ana ki ētahi horopaki motuhake (h.t., ngā kupu e pā ana ki te kai pēnei i te kakati, i te penupenu, i te kōnatunatu, i te kakukaku) - tautohu i ngā kupu piritahi (h.t., ko te hīhī me Tamanuiterā; ko te pāinaina me te rā, ko te mao me te ua; ko te māeke me te whenua; ko te tautau me te hupē) - ako i ētahi kupu tikanga maha (h.t., tere, aho, paepae) • tuhi me te tika o te wetereo mā te: <ul style="list-style-type: none"> - matapaki i ngā ture o te reo - whakamahi tika i ngā kūmuri whakaingoa me ngā kūmuri whakahāngū (h.t., rerenga kētanga, nohonga tahitanga; tuhia kētia, whakaritea rawatia) • waihanga i ngā kōrero kia arorau, kia nahanaha mā te: <ul style="list-style-type: none"> - āta whakatakoto i ngā kōwae - ū ki te āhua o te reo e whakamahia ana (h.t., i te wā o te tuhi tongi matā; ki te hanganga o te pūrongo, o te tuhinga roa rānei) - whakamahi i ngā nuka tūhonohono (h.t., he kupuhono, he kīanga) me ngā tūkapi e tūhonohono ai, e rere ai te reo. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 12</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kōtuitui i ngā kōrero mai i ngā puna maha mā te: <ul style="list-style-type: none"> - kuhukuhu i ngā mātauranga me ngā wheako o mua ki ngā pārongo hou - tūhonohono i ngā huatau i ahu mai i ētahi puna rerekē - whiriwhiri i ngā whakataunga i runga i ngā pārongo kua kohia - hoki ki te tiro tiro, ki te whakaū i tōna māramatanga - whakamahi i ngā pārongo i ahu mai i te huhua o ngā puna ki te whakarite otinga - tātari i ngā kōrero kua pānuitia, kua rangona rānei i te reo Pākehā kia tika ai te whakamāori, me te ū ki te tino tikanga o ngā kōrero Pākehā • tuhi i ngā tuhinga whakawhere mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whakamahi i te reo whakawhere hei whakaatu whakaaro (h.t., koinei te take...; e ai ki a Mea..., kia whakaarohia ake te...) - whai whakaaro ki ngā kōrero taupatu - whakaraupapa i te tuhinga (ki te whakataki, ki te puku, me te whakakapi) - tuku taunaki - whakamahi tohutoro. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 12</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakawhiti kōrero mō te huhua o ngā pūtake reo, tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> - te tono me te tuku tautoko - te whakapuaki whakaaro - te whakapuaki i tōna tuakiri - te whakaatu pai i a ia anō - te whakahoahoa - te whakaaweawe me te whakawhere - te matapae • whai wāhi atu ki ngā tautohetohe me matapakinga mā te: <ul style="list-style-type: none"> - whai whakaaro ki te huhua o ngā huarahi hei whakaatu i ōna whakaaro - whai i ētahi atu huarahi ki te whakaputa anō i tētahi kōrero • tātari i ngā pūāhua whakawhitinga kōrero tuatini me te: <ul style="list-style-type: none"> - tautohu i te pūtake, i ngā pānga, me te takune o te reo ka whakamahia - arotake i ngā taunakitanga i tukua hei tautoko i ngā tautohetohe - whakatairite me te whakatauaro i ngā tirohanga. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 12</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tātari i te reo tohu tikanga me ētahi atu nuka reo pēnei i te huarite, i te kupu whakarite, i te huahuatau, i te ororite, i te kīpeha tauaro me te whakatangatanga • whakamātau i ngā rerenga, i ngā kupu, me ngā kīanga o te reo hei whakakaha i te pāpātanga, i te whai hua me te rere • whakamahi i te reo peha, pēnei i te huahuatau, i te kupu huri hāngai, me te kupu whakapehapeha hei waihanga pohewa me te tuku manawataki (h.t., i te ao i te pō, te uira e whākanakana mai ana).

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11–13			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 13</p> <p>Kei te mārama, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakamahi i ngā kupu me ngā kīanga motuhake tae noa ki: <ul style="list-style-type: none"> ngā kupu ka wehewehe i te tikanga whāiti (h.t., ko te anuanu, ko te wetiweti rānei; ko te pai, ko te rawe rānei) ngā pūtohu me ngā pūmuri hei whakakaha, hei whakamāmā rānei i te tikanga (h.t., nui, nunui, tino nui, nui atu, nui rawa atu, tino nui rawa atu) ngā kupu e herea ana te whakamahinga (h.t., ko te ninihi mō te tangata, kaua ko te mōkitokito; mō ngā tāngata anake te tokomaha; mō ngā mea ka taea te tatau te maha, te huhua, me te tini) tuhi i ngā reretuati me te tika o te wetereo mā te: <ul style="list-style-type: none"> whai i ngā tikanga tuhi o te reo Māori whakamahi tika i ngā tūkē me ngā tūāhua (h.t., Me āta taki i te karakia; Kua mimiti haere te puna kōrero) whakamahi i ngā aho whakawhirinaki hei whakaroa ake i te rerenga (h.t., kia...ai, e ... ai) whakamahi i ngā āhuatanga o ōna ake reo ā-iwi whakamahi i ētahi kupu me ngā kīanga kia ōkawa ake ai tōna reo (h.t., Kei taku rangatira; papaki kau ana ngā tai o...; te hau o mihi). 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 13</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> arotake i ngā tautohe mā te: <ul style="list-style-type: none"> tiroiro i te pono o ngā whakaaro tautohu i te haukume tiroiro i te tika o ngā taunakitanga tātari i ngā kōrero kua pānuitia, kua rangona rānei i te reo Pākehā kia tika ai te whakamāori, me te ū ki te tino tikanga me te wairua o ngā kōrero Pākehā aro atu ki te horopaki me ngā kōrero tuku iho e whai pānga ana ki ngā kōrero me ngā tautohe mā te: <ul style="list-style-type: none"> whakamārama i ngā hononga i waenga i ngā whakaaro tiroiro i ngā tohutoro i te rārangi puna kōrero pānui me te rangahau i te whānuitanga o ngā kōrero mō te kaupapa ki te tautohu i ētahi atu ariā e hāngai ana tautohu i ngā whakaaro me ngā mātāpono e noho tūāpapa ana ki te kaupapa. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 13</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakawhiti kōrero mō te huhua o ngā pūtakenga reo tae atu ki: <ul style="list-style-type: none"> arotake te whakapae te kōkiri kaupapa te whakamahere me te whakahaere te whakakaha i te whanaungatanga te whakaoti rapanga te mahi ngātahi te whakatau raru te whakawhere, te tautohe whai wāhi ki ngā kaupapa ārita me te mārama ki te pānga o tana kōrero, o tana tuhinga ranei ki ētahi atu tāngata waihanga i ngā tautohe kia matawhānui, kia tūhonohono me te: <ul style="list-style-type: none"> tuku taunakitanga hei tautoko i ōna whakaaro whai whakaaro ki ngā whakaaro taupatu kōrero me te whakahangahanga ki te marea mā te whakamahi i ngā tāngata, i te pūtake o tana kōrero, me ngā tirohanga kē atu. 	<p>Ngā Tini Mata o te Reo Tau 13</p> <p>I te reo ā-waha, i te reo ā-tuhi me te reo ā-ataata, kei te ako hoki te mokopuna ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> whakamahi i te reo tohu tikanga i tōna reo ā-waha, ā-tuhi hoki (h.t., ko te tūi hei māngai, hei reo rōreka rānei, ko te harakeke hei uri whakatipu) whakamahi auaha i te reo kia: <ul style="list-style-type: none"> tuku i ngā huatau Māori whāiti pupū ake ai ngā kare ā-roto waihanga i āna ake kīanga.
<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p><i>Me pakari ngā pūkenga reo e mārama ai ngā whakaaro.</i></p> <p>Kei te ako te mokopuna mēnā kei te matatau te tangata ki tōna reo he nui ake ngā kōwhiringa me ngā huarahi whakapuaki, whakamārama i ōna whakaaro e wātea ana ki a ia.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p><i>He mana tō te reo.</i></p> <p>Kei te ako te mokopuna i te mana o te reo.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p><i>Ko te reo Māori te kākahu o te whakaaro.</i></p> <p>Kei te ako te mokopuna mā te reo e hura ai te ngākau me te wairua.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Mātauranga</p> <p><i>Ko te reo Māori te huarahi ki te ao tūroa.</i></p> <p>Kei te ako te mokopuna mā te reo te ahurei e whakaata.</p>

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11-13			
Te Roanga o te Kōrero			
<p>Ngā Tini Mata o te Ako Ko ngā rautaki matua hei ako mā te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • aroturuki whaiaro hei whakamahi i ngā ture wetereo • whakatika aropā • pānui whakatika • tāwhaitanga (te pānui kia tuhi, te whakarongo kia kōrero) • whakaraupapa kōrero (ā-waha, ā-tuhi hoki) • takatā i te tuhinga mā te tirohanga a te kaipānui kia tika ake ai te hanganga, kia mārama ake ai te whakaaro arorau, me ngā kōrero katoa • pānui whakatika ki te whakamahi i ngā ture wetereo. 	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te arotake i te tika me te pono o ngā puna kōrero.</p> <p>Ko ngā rautaki matua ka whakamahia e te mokopuna hei waihanga me te tātari i ngā kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-matihiko hoki, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hīkaro kia mōhio ki te tikanga ake o te kōrero • pānui hihiri (te tāmura i ngā kupu matua me ngā kōrero pārongo hauarea, te tuhi kupu tīpoka, te tohu i ngā kōrero taikākā) • huritao takamua i ngā kōrero e kitea wawetia ai te tirohanga whānui • kōtuitui i ngā puna me ngā tirohanga maha • tautohu i ngā kaupapa, i ngā whakaaro me ngā karere maha • tuhi raupapa kia nahanaha ai te takoto o te tuhinga roa, o te whakatauanga mahi rānei • whakauru i ngā kī horipū me ngā taunakitanga i takea mai i te huhua o ngā puna • whakarite i ngā pātai matua hei uruparenga • whakamahi i ngā whakaaturanga. <p>Whakaakona te mokopuna kia wetewete i ngā whakaaro me ngā ariā kua tuhia, kua kōrerotia i te reo Māori, kia taea ai te whakawhiti atu ki tētahi atu reo, me te mau tonu o te tikanga me te wairua o te kōrero.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna ki te kōwhiri i ngā rautaki e hāngai ana mō te whakawhiti kōrero kia whakahangahanga.</p> <p>Ko ngā rautaki matua ka whakamahia e te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whakarāpopoto • whakahāngai i te reo • whakapuaki anō • whakarerekē i te momo reo • kōrero autaki i te whakaaro • whakawhiti whakaaro e tau ai te take, e kitea ai hoki ngā otinga • tuku i ngā pātai tuwhera • arotake i ngā tautohe a ētahi atu • whakaharatau/kōrero ki a ia anō • whakaū i ngā whakaaro me ngā kare ā-roto o ētahi atu. 	<p>Ngā Tini Mata o te Ako Kei te ako te mokopuna kia auaha ki te reo.</p> <p>Ko ngā rautaki matua ka whakamahia e te mokopuna, ko te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • reo ataata • reo tinana • paparuatanga • orokati tārua • pohewa – te waihanga i ngā pikitia ataata ki te kupu • kōrero paki • paki • huritao hei arotake i te whai hua • waihanga anō mā te hunga whakarongo, kia nui ake rānei te whai hua.
<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Ākina ngā mokopuna kia whakahīhi ki ō rātou reo Māori.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Ākina ngā mokopuna kia huritao i tā rātou e kite ai, e rongō ai, e pānui ai.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Whakatipuria te mōhio o ngā mokopuna ki ngā pānga o te āhua o ā rātou whakapuaki kōrero ki ētahi atu.</p> <p>Ākina ngā mokopua kia whai whakaaro ia ki te āhua o ō rātou reo.</p>	<p>Ngā Tini Mata o te Tuakiri Whakahihikotia ngā mokopuna kia hāpai i te hōhonutanga o te reo.</p>

Hei Tautoko i te Ako

Tikanga Whakaako

Ka whakaatu tēnei wāhanga ako, Te Reo Rangatira, i te pūmau o te hononga i waenga i te tuakiri, te reo, me te whakaaro¹⁸. E whai hua ai te whakaako reo, me whai whakaaro te kaiako ki te Whare Tapa Whā¹⁹ o te mokopuna - ki tōna taha hinengaro, taha wairua, taha tinana, taha whānau hoki. He pānga ō ēnei taha ki te ako, ki tōna hauora anō hoki. Ko te tūāpapa ia ko te whakapono o te mokopuna ki a ia anō hei ākongā, inarā, hei ākongā reo.²⁰

Kia Puta te Ihu o ia Mokopuna

He rerekē te tere o te ako a tēnā mokopuna, a tēnā mokopuna. Ko te tikanga o te ako kauawhi i te horopaki o te ako i te reo, ko te waiho mā ngā hiahia o ia mokopuna te hōtaka ako e ārahi. Ka taea te whakamahi ngā paearu whāiti e kitea ana i **Te Ngako o te Whāinga** hei ārahi i ngā kōrero ki te whānau me te ākongā e pā ana ki ō rātou whakaarotau ako. Mā te pēnā e whanake tonu ai, e angitu tonu ai ia mokopuna.

E puta ai te ihu i ngā akoranga reo me manawa kai tūraru te mokopuna^{21 22}. Me whakatītina ngā āhuatanga o te akomanga me te ako i te pono, i te whakaaro nui, me te mahitahi kia rongu ai ngā mokopuna katoa i te taiao haumaruru e pai ai te whai tūraru i a rātou e ako reo ana. Whakatipuria te māia o te mokopuna ki te whakawhiti kōrero mā te waihangā i tētahi tino taiao ako reo i roto i te akomanga:

- rumakina ngā mokopuna ki te reo Māori mā ngā rauemi ataata, ngā pānui whakaahua, ngā pukapuka, rauemi oro, me ngā rauemi rongorau
- tukuna ngā āheinga me ngā wāhi e māmā ai te mahi takirua, te mahi ā-rōpū, me te whakaari
- whakaritea he wāhi e puta ohore ai ētahi kaupapa, ētahi rauemi rānei hei whakahihiko i te kōrerorero me te manawa reka
- poipoi he taiao kauawhi e tau ai te wairua o te mokopuna ki te hapa.

Ko ngā hangarau tauawhi ka whakaiti i ngā tauārai ki te ako i te reo tētahi anō huarahi hei āwhina i te mokopuna whaikaha. Mā te whakamahi i ēnei momo pūmārō, pūmanawa, taputapu rānei e whakamanahia ai te mokopuna kia ako tūhake, e āta hāpaitia ai tana whai wāhi atu ki te ako. Mō te roanga o ngā kōrero mō ngā hangarau tauawhi me ētahi tauira, toroa te paetukutuku a Te Tāhuhu o te Mātauranga <https://www.education.govt.nz/education-professionals/schools-year-0-13/learning-support/who-assistive-technology>

Te Hanganga o te Hotaka Ako i te Reo

E āhuareka ai tētahi hōtaka ako reo me tuku ngā mokopuna kia whai wāhi atu ki ō rātou ake huarahi ako. Me kuhu atu ngā waehanga e whai ake nei ki tētahi hōtaka ako reo:

Te ako tūhura – ko tā te kaiako he tuku atu i ētahi ngohe whānui ki te mokopuna hei whakapuaki i a ia anō, hei whakaharatau hoki i te reo. Mā konā e whakawhiti atu ai te reo i te pūmahara maupoto ki te pūmahara mauroa. He mea nui te whakaharatau e pai ai te ako.

Te ako arahanga – ko tā te kaiako he whakarite ngohe mā te mokopuna, engari kāore e herea te reo me ngā tikanga hei whai mā te mokopuna. Kei te mokopuna kē te tikanga mō te reo ka kōrerohia, ka tuhia, ka whakaatuhia rānei e ia, me te āhua o tana kawē i te mahi. Engari me whakamahi ngā ngohe nei i ngā mātauranga kua mau kē i te mokopuna kia māmā ake ai, kia tere ake ai te ako i te mātauranga hou.

¹⁸ Pere, R. (1994). *Ako: Concepts and Learning in the Māori Tradition*. Te Kohanga Reo National Trust Board.

¹⁹ Durie, M. H., 1985. "A Maori perspective of health," *Social Science & Medicine*, Elsevier, vol. 20(5), pages 483-486, January.

²⁰ Johnston, M., Hood, N., Aitken, G. (2004). *A knowledge-rich curriculum underpinned by the science of learning*. Ministry of Education.

²¹ Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

²² Brown, H. D. (1994). *Principles of Language Learning and Teaching*. Prentice Hall.

Te ako horipū – ko tā te kaiako he āta whakaaro ki tana whakaako i te reo (mā te whakatauiria, mā te whakamārama, mā te whakaatu, mā te kōrero) i runga i te whanake haeretanga o ngā whakapapa reo o te mokopuna. Ka nahanaha, ka whakakaupapa te whakaatu a te kaiako i ngā hanga hou o te reo, i ngā akoranga hou o te reo kia taea ai e te mokopuna te ako ētahi reo kāore pea e āheitia e ia. I te tukanga ako, he mea nui hoki te whai hua o te whakahoki kōrero ki te mokopuna.

I ngā tau 11-13, me tautoko te hōtaka reo i te mokopuna kia ako tautauāmoa, kia ako ngātahi hoki. Ka noho te kaiako hei kaiwhakaruruhau, ka tuku aratohu ina hiahiatia me te whakahoki kōrero hei whakapakari i te ako.

Te ako tūhura	Te ako arahanga	Te ako horipū
---------------	-----------------	---------------

Ko te Āta Whakaako kia Whakawhitia

Ko ngā reo o te mokopuna te tūāpapa o tōna tuakiri. E whai hua ai te hōtaka whakaako o Te Reo Rangatira, me urutau ki ngā wheako me ngā reo o te mokopuna.

Mēnā he reo anō ō te mokopuna (reo Pākehā, reo kē atu rānei), me aro te hōtaka o Te Reo Rangatira ki te āhua o te noho tahitanga o ngā reo ka ākona, ka whakamahia hoki e te mokopuna. Kāore tētahi pūnaha reo e noho motuhake mai i tētahi anō pūnaha. Engari kē ia, ka kotahi mai ngā reo hei puna reo matua e whakawhiti ai te ākongā i ōna mōhiotanga kia māmā ake, kia tere ake hoki te ako i ngā reo.

Kotahi anake te "wāhi whakahaere reo" i te roro e āhei ai te mokopuna ki te whakawhiti i ngā mōhiotanga i waenga i ngā reo²³, ā, mā tēnei e pakari ake ai te ako i te reo. Ka taea e te mokopuna te ako ētahi āhuatanga reo, ētahi mātauranga, ētahi pūkenga rānei i tētahi reo ka whakawhiti ai ki reo kē. Ki te tautokona tēnei tukanga e te kaiako, ka mārama ake, ka tika ake hoki te whakawhitanga (me te ako).

Ko te tikanga o '*te āta whakaako kia whakawhitia*', ko te whai wāhi atu o te kaiako o Te Reo Rangatira ki te katoa o te reo e mōhiotia ana, e whakamahia ana hoki e te mokopuna hei āwhina i tana ako i ētahi āhuatanga reo hou. Nō reira, me mahi tahi ngā kaiako o Te Reo Rangatira me ngā kaiako o reo kē ki te hoahoa i ngā hōtaka reo e reretahi ai ngā mahi ako i ngā reo. Mā te whakaako i ngā momo kupu, i ngā pūtakenga kōrero, i ngā rautaki rānei e ōrite ana i te wā kotahi, kia reretahi ai rānei, ka māmā ake, ka tere ake hoki te ako.

I ngā tau 11-13, kei te rangahau pea te mokopuna i ētahi kaupapa ako puta noa i te marautanga. Ko te tikanga o tēnei, ka whai wāhi atu ia ki ngā pārongo i te reo Pākehā, ā, ka tātarihia aua kōrero kia taea ai te whakamāori. Me tautoko ia kia tika ai te tukanga whakamāori kia mau ai te tikanga, te pūtake, me te hā o te kōrero taketake.

Ka whai wāhi atu hoki ki te whakamahinga o te ara whakaako o te āta whakaako kia whakawhitia i tēnei tūārere te whakaako i ngā pūkenga reo whai take ka taea te whakawhiti ki ngā tūāhuatanga o te ao motuhenga, hei tauira: te whakapuaki whakaaro, te tuku taunaki me te parahau, te matapae, te kōkiri kaupapa, me te whakahoahoa. Me whakaharatau ngā āheinga reo puta noa i te huhua o ngā horopaki me ngā momo kōrero, ā, me whakaata hoki i ngā pūāhua tūturu tērā ka puta ā tōna wā.

Ko tētahi āhuatanga o te āta whakaako kia whakawhitia i tēnei tūārere, ko te hāpai i te whakawhitanga o te mātauranga reo, o ngā pūkenga reo ki marau kē atu. Whakaakona te mokopuna kia whakaaro huritao ki tana whakamahinga i te reo i ētahi atu marau, i ētahi atu horopaki kia āta tūhonohono ai, kia āta whakawhiti ai ia i aua pūkenga.

²³ Cummins, J. (2008). *Teaching for Transfer: Challenging the Two Solitudes Assumption in Bilingual Education*. In N. H. Hornberger (Ed.), *Encyclopedia of Language and Education* (pp. 1528-1538). Springer.

Ko te Whakaako Reo Whai Ngohe

Mātāmua mai ai ko te mokopuna me ōna wheako i te ara whakaako o te 'Whakaako Reo Whai Ngohe' (Task-based Language Teaching, TBLT). Ka hoahoa ngā kaiako i ngā tūmahi (arā, ngā ngohe, ngā kaupapa mahi, ngā matapaki, me ngā rapanga) e kōrero tonu ai ngā mokopuna.²⁴ Ka tautoko te TBLT i te whanaketanga o ngā pūkenga reo ā-waha, ā-tuhi anō hoki mā roto mai i ngā āhuatanga matua e toru:

1. Te arotahi ki te tikanga ake – ka arotahi te mokopuna ki te mārama o āna kōrero
2. Te arotahi ki te momo reo – ka ako te mokopuna ki te whakapuaki i tōna katoa, kia hāngai, kia whai hua
3. Te arotahi ki te wetereo – ka ako te mokopuna i ngā āhuatanga wetereo.

Ko te tuku i te reo kia rere tētahi tino whāinga o te TBLT. Heoi, i tēnei tūārere me kaha hoki te aro ki te tika o te reo.

Me whakapakari tonu i ngā pūkenga o te pānui, o te tuhi, o te whakarongo, me te kōrero i ngā akoranga, engari ko te tino aronga i te Tūārere 5 nei, ko te whakamahinga o ngā tikanga, o ngā rautaki, me te reo whakaniko.

Me arotahi anō ki:

- te whakarongo, te pānui, te kōrero, me te tuhi mō te pūtake o te whakawhānui i te kete kōrero a te ākongā
- te pānui, te whakarongo, te tuhi, me te kōrero mō te ako puta noa i te marautanga.

Whakapātaritia ngā mokopuna kia whakamahere, kia whakahaere, kia whiriwhiri, kia mahi tahi, kia auaha mā roto i ngā kaupapa marau-hanumi.

Me kaha ake te whakataruna a ngā ngohe ka whakamahia i tēnei tūārere i ngā rapanga, i ngā raruraru, me ngā pūāhua o te ao motuhenga. Mēnā ka mārama te mokopuna ki te pūtake me te whai take o te ngohe, ā, ka mārama hoki te hua ka puta (h.t., ko te whakaaturanga mō ngā kitenga, ko te waihanga rānei i tētahi rawa), ka kaha tana aro me tana ū ki te kaupapa. Ko ngā momo ngohe e tino hāngai ana ki tēnei tūārere, ko ngā kaupapa ka whakaputa huanga ki te mokopuna, ki tōna whānau, ki te hapori rānei.

Ko te Whai Wāhi atu ki ngā Kōrero

Ko ngā kōrero e whai wāhi ai ngā mokopuna i tēnei tūārere, ka whai hua pea hei tauira mō ā rātou anō kōrero, mō ā rātou anō tuhituhi, mō ā rātou anō whakawhitinga kōrero ā-tā hoki, puta i ngā pūtaketanga whakawhiti kōrero whānui. Ko ētahi o ngā pūtaketanga whakawhiti kōrero me toro e te mokopuna i te Tūārere 5, ko:

- te whakamārama
- te tohe
- te whakamārama pūtaiao
- te whakangahau
- te whakawhere
- he whakapuakanga ahurea.

E whānui ana ngā hōputu o ēnei pūtaketanga whakawhiti kōrero - ā-tāhiko, ā-tā, ā-pāhorau rānei (hei tauira, ngā pōhi pāhopori, ngā tuhinga pāpāho, ngā pānui whakaahua, ngā haka, ngā waiata, ngā pakiwaitara, ngā pūrākau, ngā rotarota, ngā whakaari, ngā mōteatea, ngā poroporoaki, ngā mihi, ngā pepeha, ngā pao, ngā karanga, ngā tauparapara).

²⁴ Willis D. & Willis J. (2007). *Doing Task-based Teaching*. Oxford University Press. p. 1.

I te kōwhiringa o ngā whakawhitinga kōrero mā te mokopuna i tēnei tūārere, me whai whakaaro te kaiako ki tētahi kohinga:

- ka āhuareka, ka ngahau hoki
- e whai wāhi ai ngā whakawhitinga kōrero ā-waha, ā-tuhi, ā-tā hoki
- ka whakaatu i te whakamahinga o te reo me ngā āhuatanga reo e auaha ana
- e whānui nei te kupu e whāiti ana ki te kaupapa me ngā reretuatini
- e arero taiaha ana tana ārahi i ngā kaupapa ārita
- ka wero i ngā whakaaro me ngā tirohanga
- ka whakaata i ngā tirohanga me ngā wheako e kanorau ana
- ka tiri i ngā mōhiotanga me ngā māramatanga ā-ahurea (tae atu ki ō te rohe)
- e whai wāhi nei ngā tuhinga poto me ngā tuhinga roa, ngā kōrero auaha, ngā kōrero o nāianeī me ngā kōrero o nehe hoki.

NCEA Te Reo Rangatira

Mō ngā pārongo me ngā rauemi e pā ana ki ngā paerewa paetae o Te Reo Rangatira i ngā kaupae 1, 2, me te 3, toroa ēnei paetukutuku:

Tukutuku Ako mō Te Reo Rangatira			
Ngā Whakarewa Whānui	Ngā Ahioranga Tāpua		
	Taumata 6	Taumata 7	Taumata 8
Me rere ki reo	<ul style="list-style-type: none"> Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. 	<ul style="list-style-type: none"> Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. 	<ul style="list-style-type: none"> Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini. Kei te whakamahi i te reo mā te kōrero, mā te tuhi, mā te āhuareka, mā te āhuatanga reo me ngā reretuatini.

Tukutuku Ako mō Te Reo Rangatira

I tēnei rauemi e kitea ana ngā akoranga tāpua mō Te Reo Rangatira i ngā taumata o NCEA 1, 2, 3.

<https://ncea.education.govt.nz/mi/te-reo-rangatira/te-reo-rangatira/te-ako>

Ngā Putanga Ako o te Wāhanga Ako Te Reo Rangatira (NCEA Kaupae 1)

Ko tā te rauemi nei he tautohu i ngā mōhiotanga me ngā pūkenga me mātua whai e ngā ākongā e rite ai ia mō te aromatawai mō Te Reo Rangatira i te Kaupae 1.

<https://ncea.education.govt.nz/mi/te-reo-rangatira/te-reo-rangatira/te-ako>

Kei te pae tukutuku a NZQA ngā paerewa paetae, ngā aromatawai o mua, ngā tauaromahi, ngā pūrongo aromatawai me ētahi atu kōrero e pā ana ki Te Reo Rangatira NCEA Kaupae 1, 2, 3 me Te Hiranga.

<https://www2.nzqa.govt.nz/ncea/subjects/select-subject/te-reo-rangatira/>

Kei tēnei pae tukutuku ngā paerewa paetae, ngā tikanga aromatawai, me ngā ngohe aromatawai e pā ana ki Te Reo Rangatira i te taumata 1 o NCEA.

<https://ncea.education.govt.nz/mi/te-reo-rangatira/te-reo-rangatira/te-ako>

Rautaki Whakaako – He Taurira Noa²⁵

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11–13			

Te ako tūhura

<p>Taku Ako i te Reo Ka kōwhiri te mokopuna i tētahi whakatakoto hei whakaatu i tētahi kaupapa e pā ana ki "Taku Ako i te Reo". Ko te whāinga, ko te huritao a te mokopuna i tōna reo me te whanaketanga o tōna reo, puta noa i tōna oranga, me te whakamahi i ngā taurira reo whāiti. Ko ngā whakatakoto pea ka whakamahia e rātou, ko: tētahi hautaka/rātaka, tētahi ipāho/atataki, tētahi peita, tētahi kōrero whakataurira, tētahi whakaaturanga rānei.</p>	<p>Ngā Tirohanga Rerekē Ka tuhi, ka kōrero rānei te mokopuna e pā ana ki tētahi āhuatanga mai i te tirohanga a tētahi kiripuaki kua whakaaturia i tētahi pakiwaitara, i tētahi ata/pikitia, i tētahi toi rānei.</p>	<p>Arotake Aropā Ka tuku te mokopuna i ētahi pātai me ētahi whakahokinga whai hua e pā ana ki ngā mahi a tētahi hoa ako.</p> <p>Ngā Kokonga e Whā He momo tautohetohe tēnei ngohe. Me whakaatu te ākonga i tōna tūnga e pā ana ki tētahi take whāiti (tino whakaae, whakaae, whakahē, tino whakahē) mā te tū ki tētahi kokonga o te rūma. Ka whakamārama i ōna whakaaro ki te rōpū i taua kokonga. Ko tā ia rōpū he whakarāpopoto i ō rātou whakaaro, ka tautohe ai i tō rātou tū ki te karaehe.</p>	<p>Te Mātaki Pouaka Whakaata, Kiriata Rānei Ākina te mokopuna kia mātakitaki i tētahi hōtaka pouaka whakaata, i tētahi kiriata rānei i te reo Māori. Ka whakaahua/whakaatu rātou i te tātū o te paki, tae noa atu ki ngā āhuatanga reo ka kitea e rātou.</p>
--	--	--	---

Te ako arahanga

<p>Ngā Mahere Huatau Tukuna tētahi rārangi o ngā kupu matua e pā ana ki tētahi kaupapa ki te mokopuna. Ka tuhi te mokopuna i tētahi rārangi i waenga i ngā kaupapa e whai pānga ana me te tuku i tētahi whakamārama poto e pā ana ki te pānga.</p> <p>Te Whakahāngai i Tētahi Kaupapa Tukuna he kaupapa, he rapanga, he pūāhua, he tono rānei ki te mokopuna. Ka pēhea tā te mokopuna whakahāngai i tēnei ki te tumuaki, ki te poari rānei o te kura? Ki ō rātou hoa? Ko ēhea momo kōrero rerekē ērā ka whakamahia pea e rātou (h.t., te imēra me tētahi āpitianga)?</p> <p>Te Whakarōpū i Ētahi Kupu Whāiti mō Tētahi Take Ā muri i te waihanga ngātahi i tētahi rārangi kupu whānui me te akomanga e pā ana ki tētahi kaupapa, tae noa atu ki ngā kupu kaupapa me ngā kupu whakaahua, tonoa te mokopuna kia whakarōpūtia ērā kupu e ai ki tā rātou ake paearu. Ka tapaina ai tēnā rōpū me tēnā rōpū ki te upoko e whakaaturia ai te take e noho tahi ai ērā kupu.</p>	<p>Whakaaro ā-wahatia I te wā o te pānui, ka hīkina te pānui a te ākonga i ōna anō wā kia whakakupu i ōna whakaaro, kia hihira i tana mārama, kia whakatakoto i āna matapae, kia tuku i ētahi pātai, kia tūhonohono i ngā huatau, kia huritao i ōna whakaaro, kia whakaputa i ngā hīkaro.</p> <p>Whakarāpopoto Kōrero 4/3/2 He tikanga whai hua tēnei hei whakawhanake i te matatau o te reo ā-waha. Ka tuku ngā ākonga i te kōrero kotahi ki ngā kaiwhakarongo e toru, heoi, ka poto iho te wā i ia kōrerotanga.</p> <p>He Rautaki Whakaaro Ataata Whakamahia tētahi toi whai mana, tētahi ata rānei hei tīmatanga mahi. Ka āta tiroiro, ka matapaki hoki ngā ākonga i tā rātou e kite ai, me whakamahi rawa rātou i ngā taunakitanga hei tautoko i ō rātou whakaaro. Ka tuku te kaiako i ngā pātai e whā:</p> <ul style="list-style-type: none"> • E aha ana te aha i te pikitia nei? • He aha tāu e kite nei e pērā ai ō kōrero? • He aha anō ka kitea e tātou? • He aha tāu e āpiti ai ki te ata, ā, he aha ai? <p>He kōrero anō mō te rautaki nei.</p>	<p>Tautohetohe Whakaritea tētahi kaupapa e hāngai ana hei tautohetohe mā ngā ākonga, ahakoa ōkawa mai, ōpaki mai rānei. Tukuna kia rerekē te roa o te wā whakarite ki ngā ākonga.</p> <p>Te Kimi Rongōā Whakaritea ngā rapanga hei whakaoti ā-takitahi, ā-rōpū rānei mā ngā ākonga. Me whakamārama ngā ākonga i te huarahi i whāia hei whakaoti i te rapanga.</p> <p>Kōrerotia! He mahi kōrero tene a Kōrerotia! Whakamahia ngā pūāhua e tuku ana i ngā rapanga, i ngā kaupapa tautohe rānei e mate ai te ākonga ki te tuku i tētahi whakaaro.</p> <p>He kōrero anō mō te rautaki nei.</p> <p>Te Whakahāngai ki te Hunga Whakarongo Tipakohia tētahi kōrero ōkawa, ōpaki rānei ka tuhia anō ai, ka whakahāngaitia ai rānei ki tētahi hunga whakarongo me tētahi take rerekē.</p>	<p>Whakaari Ka tuhi te mokopuna i tā rātou ake whakaari/mōteatea/waiata ā-ringa, ā, ka whakaritea he whakaaturanga.</p> <p>He Rautaki Whakaaro Ataata Whakamahia tētahi toi whai mana, tētahi ata rānei hei tīmatanga mahi. Ka āta tiroiro, ka matapaki hoki ngā ākonga i tā rātou e kite ai, me whakamahi rawa rātou i ngā taunakitanga hei tautoko i ō rātou whakaaro. Ka tuku te kaiako i ngā pātai e toru:</p> <ul style="list-style-type: none"> • E aha ana te aha i te pikitia nei? • He aha tāu e kite nei e pērā ai ō kōrero? • He aha anō ka kitea e tātou? <p>He kōrero anō mō te rautaki nei.</p> <p>Mahi Toi Ka tiroiro te mokopuna ki tētahi ata toka, ki tētahi toi rānei ka whakaahua ai i tā rātou e kite ai, e rongō ai hoki. Ko te aha te kaupapa, te karere rānei e hiahia nei te ringatoi ki te whakaatu? Ko te aha ngā tikanga ka whakamahia e rātou? Ko te aha te hiringa ki a koe hei waihanga i tāu ake toi?</p>
--	--	--	---

²⁵ Hei taurira noa iho ēnei o ngā tikanga whakaako whai hua e hāngai pū ana ki ngā whāinga. E ākina ana ngā kaiako kia whakamahia te huhua o ngā rautaki whakaako, ērā kua taunakitia te whai hua.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūārere 5: Tau 11-13			
Te ako arahanga			
	<p>Ngā Rerekētanga o ngā Kōrero Ka kōwhiri te mokopuna i ngā kōrero e rua e pā ana ki te kaupapa kotahi, ā, ka tautohu i ngā rerekētanga o ngā kōrero e rua. Ko ngā tūāhuatanga, ko te tūmomo reo, ko te tārai kiripuaki rānei pea ētahi āhuatanga kōrero.</p> <p>Te Waihanga Kāhua Kaituhi Ka kōwhiri te mokopuna i ngā kōrero e rua (neke atu rānei) a te kaituhi kotahi, ka waihanga ai i tētahi kāhua kaituhi mō tērā kaituhi e tāmuramura ana i ngā āhuatanga o tōna hātuhī.</p> <p>Whakamāoritia I ngā rōpū iti, mā te mahi takitahi rānei, ka tuhi te mokopuna i tētahi tuhinga poto e hāngai ana ki ētahi paearu (h.t., me whai wāhi pea ki te tuhinga tētahi kīrehu, tētahi huahuatau, me tētahi mihi). Kia oti, ka tukuna te tuhinga ki tētahi atu rōpū hei whakapākehā mā rātou. I te whakapākehātanga, me ū ki te tikanga me te wairua o te tuhinga ake i te reo Māori. E pai ana tēnei rautaki hei whakapakari i ngā pūkenga whakamāori, whakapākehā rānei.</p>		

Kia Tika

Kia Mārama

Kia Arero Taiaha

Kia Auaha

Tohu Ako: Tūāreere 5: Tau 11-13

Te ako horipū

Raupapa Kōrero

Whakawehea, ka waihanga anō ai i te kōrero, i ētahi wāhanga rānei o te kōrero. He whaikōrero, he karanga, he waiata pea te momo kōrero. Ka tautoko tēnei ngohe i ngā ākonga kia kite i te āhua o tā ētahi atu kaituhi whakaraupapa i ngā whakaaro i tētahi tuhinga, titonga rānei. Ka whakamahi hoki rātou i tō rātou mōhio ki te reo hei whakahono anō i te kōrero.

Ngā Tikanga Whakaaro

Hoahoaina ngā tauira me ngā tikanga whakaaro e hāngai ana ki ngā take whāiti o te tuhi hei āwhina i ngā ākonga ki te whakawehe me te whakaraupapa i ō rātou whakaaro.

He Tūtohi Whakauru

Tautokona te mokopuna kia ako i te reo mā te waihanga i ngā tūtohi whakauru.

Tūmahī	Pūtohu	Pū	Tūingoa
Tikina Horoia Whiua	rawatia noatia	te ngā etahi	kōrero pōro tūru waka

Te pānui whakatika

Me hanga ngātahi ngā mokopuna i ētahi paearu mō te whakatikatika i te tuhinga (h.t., te tika o ngā kārawarawatanga, o ngā ture wetereo, o ngā tipakonga kupu). Ka whakamahi te mokopuna i te atamai hangahanga ki te tuhi i tētahi kōrero, kātahi ka whai i ngā paearu ki te pānui whakatika i te tuhinga a te atamai hangahanga.

Te Waihanga Tātaitanga Whakaahua

Whakarongo/Mātakitaki i ngā kōrero ā-waha. Waihangatia tētahi tātaitanga whakaahua whai tapanga e whakaatu ana i te āhua o te kōrero ā-waha. Kuhuna atu ngā tauira.

Ngā Tauira Nuka Reo

Ka tiki atu te mokopuna i tētahi waiata, i tētahi karanga, i tētahi whaikōrero, i tētahi atu momo kōrero rānei ka tāmuramura ai i ngā tauira o te paparuatanga, o te orokati tārua, me te whakatangatatanga.

Te Whakatohu i Tētahi Huatau

Ka kōwhiri te mokopuna i tētahi mea (e ora ana, kāore rānei i te ora) e hiahia nei ia kia whakaata i tētahi huatau, i tētahi whakaaro rānei. Kātahi ka tuhi i tētahi ruri, tētahi tauparapara, tētahi pāo rānei e ai ki tērā tohu.

Kia Tika	Kia Mārama	Kia Arero Taiaha	Kia Auaha
Tohu Ako: Tūāreere 5: Tau 11-13			
Tauira Reo			
<p>Rerenga Hāngū Kua inumia katoatia te miraka.</p> <p>Rereingoa nohonga pukutanga</p> <p>Te Pūrere 'Ana' Kei ... ana (Kei pai ana te rā ...)</p> <p>Ngā Wāhanga Piri nei, nā, rā, ai (te poaka i pūhia ai; te ... e tapahi nei ...)</p> <p>tāu, tāna, tā ..., i/e ... ai (... tāku i tono ai. Koia tāu i pātai mai nā; Tonoa tāu e pirangi ai.)</p> <p>ka ... ai (Whakakāia te waka ki te hinu, ka haere ai ki te tāone.)</p> <p>Te Reo Tūhono i te Take me te Pānga Koinā i ... ai Nā whai anō i ... ai me te aha ... ki tā ... i ... ai Kātahi, nā te ... ... ki a au, mōku i ... ... tāu i ... mai nā</p> <p>Ngā Whakakāhoretanga Kāore anō ... i ... Kāore anō ... kia ... Tē ... ki te kore e ..., kua kore (nei) e ... Tino kore nei e ... Mei kore ake ...</p> <p>He Whakatūpato Kei noho koe ka ... Kei wareware Kei ngaro Kei mākū</p>	<p>Pātai Mā/Nā te āha ...? He aha i kore ai ...? Hei aha te ...? I nē?!</p> <p>Whakaputa Whakaaro Ki a <i>au</i> anō nei ... Engari e mea noa ana <i>au</i> ... Kei a <i>koe</i> mō te ... Tēnā, kia whakaarohia ... Ka mutu, ka ... Ara inā, ka kī atu au ...</p> <p>Te Whakakaha ake (tōku ake kāinga) anō (nāu anō te te ... nei)</p>	<p>Kupuhono Waihoki, Ka mutu, Manohi anō, Nā whai anō</p> <p>Rirohanga pūriro (mā, mō, nā, nō, tā, tō, ā, ō ...)</p> <p>Kupu Rite, Kupu Aronga Kē kupu taurite, kupu āhuarite, kupu tauaro</p> <p>Te Reo Tūhono i te Take me te Pānga e ... ai; kia ... ai; nā ... i ... ai</p> <p>Reo Whakaniko E te/taku kōko tangiwai, e kui ...</p> <p>Reo Akiaki Kei whea mai i ō whakaaro ..., Kāore i kō mai, i kō atu i ..., Kāore kē i tua atu i ...</p> <p>Reo Tautoko Ko tātau katoa kei tēnā ... Kua oti tēnā Engari pea tēnā ... Kotahi atu! Ana!</p> <p>He Pūaroaha Tēnā koe i te āhua o ... Tēnā koe, e te kanohi o ...</p>	<p>Reo Peha Taku kahurangi pīataata ...</p> <p>Tērā te rā kei tua o Tāwauwau e whiti ana.</p> <p>Whakataukī/Whakataukāki He kūkū ki te kāinga, he kākā ki te haere.</p> <p>He kitenga kanohi he koanga ngākau.</p> <p>He tao kupu e kore e taea te karo.</p> <p>Kāore a kino e kai e whai i a pai tangata ...</p> <p>Kākāriki tunua, kākāriki otaina.</p> <p>Kupu Taurite; Kupu Tauaro rerehua, turuturua, ranginamu - anuanu, anuheā</p> <p>manawareka, pārekareka - ongaonga, takaritarita</p> <p>parahutihuti, whewheo, hukehuke</p> <p>newanewa, ngerungeru</p> <p>Orokati Tārua Makimaki mitimiti menemene e! Noke neke nuku, niki naku nū...</p> <p>Kīwaha Paipai ana Kātahi nā te ... ko ... Me te mea nei Mei kore ake ..., Me kore ake ...</p> <p>Kīrehu Tino kino te pai. Kākā waha nui Puku te rae!</p>

Te Reo Rangatira Kuputaka

A

āheinga	capability, opportunity
aho	clause
aho pūtake	clause of reason
āhua	form
āhuareka	interest
āhuatanga	characteristic, feature
āhuatanga motuhake	special (unique) feature
āhuatanga tuatini o te wetereo	advanced grammar
āhuatanga tuhi	text features
āki	encourage
ako horipū	explicit teaching
ako ngātahi	collaborative learning
ako tautauāmoa	self-directed learning
ako tūhura	discovery learning
akoranga	learning opportunities
angawā	timeframe
arapāho tuihono	online media
aratohu	guideline
ariā waiwai o te reo ā-tā	basic concepts of print
aro	notice
aroā oromutu	phonemic awareness
aroahaeae	critique, discerning
aropā	peer group
arorau	coherent, logical
arotake	evaluate
arotake aropā	peer evaluation
aroturuki	monitor
aroturuki whaiaro	self-monitoring
aruaru	interrupt
ata	image
atamai hangahanga	artificial intelligence
ata toka	static image
atataki	vlog
auaha (-tanga)	creative, creativity
aunoa	automatically

H

hā	intonation, tone
hā o te reo	style
hā whaiaro	personal style of expression
hāngai (o te reo)	relevant, related, appropriate (of language)
hātuhi	writing style
hauhiko	blog
haukume	bias
hautaka	journal
hīkaro	inference
hinengaro tātari	analytical mind
hiringa	inspiration
hoahoa	design
horopaki	context
huahuatau	metaphor
huarite	rhyme
huatau/whakaaro	ideas

huatau matua	key ideas
hunga whakarongo/pānui/mātakitaki	audience
huritao	reflect
huritao takamua	preview
I	
īpāho	podcast
K	
kahaoro	volume
kāhua kaituhi	writer profile
kai tūraru	risk taking
kaimahi whakaputa	actor-emphatic
kaipānui motuhake	independent reader
kaitā pikitia	illustrator
kanorau	diverse
kārawarawa	punctuation
kare ā-roto	emotion
kātū	genre
kaupapa ako ngātahi	collaborative projects
kaupapa ārita	sensitive topic
kī horipū	quote
kīanga	expression, saying
kīanga pūtake	clause/comment of reason
kīhono	conjunction
kīpaki	slang
kīpeha	figurative expressions
kīrehu	idiom
kiripuaki	character
kitenga	findings
kiritōpū	collective (collectivity)
kiritūnei	first person (voice/narrative)
kiritūnā	second person (voice/narrative)
kiritūrā	third person (voice/narrative)
kokenga	progress
kore auau	low frequency
kōrero	narrative, text
kōrero autaki	talk around
kōrero horihori	misinformation
kōrero taikākā	important information
kōrero tene	impromptu speaking
kōrero tīrangorango	jumbled text
kōrero tuku iho	history, historical background
kōrero whaiaro	self-talk
kōtuitui	synthesise
kuhi	affix
kūmuri	suffix
kūmuri whakahāngū	passive suffix
kūmuri whakaingoa	noun suffix
kūoro	syllable
kūoro pūrua	single consonant-vowel syllables
kūororau	multisyllabic
kupu āhuareka	interest words, near synonym
kupu āhuarite	near synonym
kupu āhukahuka	sight word
kupu auau	high frequency words
kupu hono	conjunction
kupu huri hāngai	antimetabole
kupu kakare	emotive word
kupu kaupapa	subject-related word

kupu kiko
kupu motuhake
kupu pūhui
kupu tauaro
kupu taurite
kupu tuatini
kupu waiwai
kupu whakapehapeha
kupu whakarite

M

mahi ngātahi
māia
manawataki
mātai pūnaha ioio
matapaki
matapakinga
matapōkere (tia)
matawhānui
matawhawhati
matihiko
mauminamina
mōhio
momo reo

N

nahanaha
nuka reo
nuka whakanahanaha

NG

ngākau aroha
ngākau whakaute
ngaku
ngohe

O

ohia manomano
oro
oro arapū ā-tā
orokati
orokati pūrua
orokati tārua
oromotu
oropuare
oropuare pūrua
oropuare tārua
ororite
orotuhi

P

pae tuihono
paearu
pāhekoheko
paki, pakiwaitara
pākiki
pakini
pānui anō
pānui ripiripi
pānui whakatika
pāpāho

content word
specialised vocabulary
compound word
antonym
synonym
complex word
basic vocabulary
hyperbole
simile

collaboration
confidence
rhythm
cognitive neuroscience
discuss
discussion
randomly
comprehensive
unexpected
digital
receptive
recognise
register, text type

systematic, well-organised
language device
organisational device

empathy
respect
strip (of paper)
activities

brainstorm
pitch, sound
alphabetic principle
consonant
digraph
alliteration
phoneme
vowel
vowel blend
assonance
onomatopoeia
grapheme

online platform
criteria
interact
story
curious
apostrophe
re-reading
skim read
proof-reading
media

paparanga tikanga
 paparua (tanga)
 pāpātanga
 parahau
 pārekareka
 pārongo
 pārongo ataata
 pārongo hauarea
 pārongo mātua
 pārongo, kōrero
 pātai turuki
 pātai tuwhera
 pepa hāpiapia
 Pikinare
 pikitia ataata
 piko
 pohewa
 pono
 popoto
 pū
 pūāhua
 pūkenga nuku
 pūkenga pāhekoheko
 pūkenga pāpori
 pūkenga whakawhiti kōrero
 puku
 pūmanawa
 pūmanawa patokupu
 pūmatua
 pūriki
 pūriro/pūpānga
 pūrua
 pūtake/take o te kōrero
 pūtakenga whakawhitiwhiti kōrero
 pūtohu

R

ranga wairua
 rārangi puna kōrero
 rātaka
 raupapa
 rautaki
 rawa ōkiko
 raweke
 reo ā-iwi
 reo ā-tuhi
 reo ihiihi
 reo kakare
 reo o te ngākau
 reo ōpaki
 reo peha
 reo pohewa
 reo tinana
 reo tohu tikanga
 reo whakaahua
 rereāhua
 rerehāngū
 rereingoa
 rerekaimahi
 reremahi

layers of meaning
 restate
 impact
 justify
 interesting
 information
 visual information
 irrelevant information
 key information
 information
 follow-up question
 open-ended question
 post-it note
 Pictionary
 visual picture
 comma
 imagination
 reliable, reliability
 concise, succinct, to be short
 letter
 situation
 motor skill
 interpersonal (communication) skill
 social skills
 communicating skills
 body (of a text)
 ability
 word processing application
 upper-case letter
 lower-case letter
 possessive particle
 double vowel
 purpose (of communicating)
 text purposes
 modifier

inspiration
 bibliography
 diary
 sequence
 strategies
 concrete object
 manipulate
 dialect
 written word
 expressive language
 emotive language
 empathetic language
 informal language
 figurative language
 imagery
 body language
 symbolism
 descriptive language
 descriptive sentence
 passive sentence
 nominal sentence
 actor emphatic sentence
 verbal sentence

reremahi āhua
rerenga
rerepānga
rerepūhui
reretuatini
reretūpono
ringatoi
ritenga
rōnaki
Rūnanga Kura

T

tāhū o te paki
taipitopito
takatā
takawaenga
taki
takirua
tāmuramura
tārai kiripuaki
tāruarua
tātaitanga whakaahua
tātaki kupu
tātari
tātari arohaehae
tātauira
taumata
tautohe
tautohe/tautohetohe
tautohu
tāuutuutu
tāwhai (-tanga)
te reo tūhono i te take me te pānga
tāroaro
tikanga tuhi
tikanga whakaaro
tīmatanga mahi
tīrangorango
tito ohia
tīwae
tīwhiri horopaki
toai
tohu ā-tinana
tohu kī
tohuoho
tohotohu
tohutoro
toikupu
topenga ataata
tūāhua
tūāhua inati
tūāhuatanga
tuakiri
tūāpapa o te reo
tuatini
tuhi tīpoka
tuhinga paki
tuhinga taketake
tūhonohono
tūhura

stative sentence
sentence
possessive sentence
compound sentence
complex sentences
conditional sentence
artist
manners
clines (game)
Board of Trustees

storyline
detail
edit
facilitator
recount
retell
highlight
characterisation
repetition
graphic organiser
spell
analyse
critically analyse/evaluate
template
degrees
controversial
argument
identify
take turns
imitate
conjunction (of reason)
alignment (of text)
orthographic convention
thinking tool
stimulus
mix
improvisation
column
contextual clues
restate, reiterate
body cue
quote mark
exclamation mark
instruct
reference
poetry
video clip
adjective
superlative
scenario
identity
basics of language
complex
note taking
narrative text
original text
cohesive
explore

tūingoa	noun
tūkē	adverb
tukutuku	grid
tūmahi ingoa	gerund, derived noun
tūoho	awareness
tūoho whaiaro	self-awareness
tuone	gesture
tūpou	pronoun
tute	prompt
tūtohi	chart
tūtohi whakauru	substitution table
U	
uhingaro	code
urupare	respond, response
W	
waehanga	component
waihanga	constructing
waihanga o te kiripuaki	characterisation
waiwai	basic
wairua tōkeke	equity/unbiased
wāmahi	tense
wehewehe	differentiate/distinguish
weteoro	decode
wetereo	grammar
WH	
whai wāhi	engage
whai wāhi hihiri	active participation
whai whakaaro	give consideration to
whaiaro	personal
whakaahua	description, illustration
whakaahua ā-hinengaro	imaging
whakaahua; whakaahua ā-kupu	describe
whakaahuahanga	representation
whakaari	act, play (drama)
whakaari ngū	mime
whakaari taketake	original story
whakaaro	idea, opinion
whakaaro ā-waha	think aloud
whakaaro arohaehae	critical thinking
whakaaroaro; whai whakaaro	consider
whakaatu	demonstrate, depict
whakaawhiwhitanga	approximation
whakahangahanga	diplomatic
whakahāngai	adapt, make relevant
whakaharatau	practice
whakahoa	relate (to a character)
whakahokinga whaihua	constructive feedback
whakahua	enunciate, pronunciation
whakakapi	replace
whakakapinga	conclusion
whakamāori	interpret
whakamārama	explain
whakamaumahara	memorise
whakaōrite	consistent, consistently
whakapai ake	refine
whakapakepake(tia)	convince, persuade
whakapapa reo	language profile

whakapoto	concise, concisely
whakapūaho	caption
whakapuakanga	expression, phrasing
whakapuaki	express
whakapuaki anō	paraphrase, rephrase
whakapūmau	confirming
whakaputa	communicate (ideas)
whakarāpopoto	summarise
whakari ngū	mime
whakarongo pīkari	active listening
whakatairite	compare
whakatakune	charades
whakatau	role play
whakatauaro	contrast
whakatauirā	model
whakatauiratanga mataaho	explicit modelling
whakatautau	dramatisation
whakatika	recite
whakatika aropā	peer correction
whakatika whaiaro	self-correct
whakaū	affirm
whakauru	substitution
whakawhānui	expanding
whakawhānui/whakawhanake	develop
whakawhere	persuasive
whakawhiti	transition
whakawhiti kōrero	communicate (text)
whakawhiti whakaaro	negotiate
whakawhitinga kōrero	dialogue
whētui	fold
whiriwhiri	negotiate

